

Verkkokatsauksia 7/2008

Sisällys

1 Tutkimuskohteena perheen sisäinen lähestymiskielto	1
2 Tulokset tiiviisti	1
3 Lain valmisteluprosessi	2
4 Kieltojen muodot ja määrät	4
5 Väliaikaisten kieltojen ja hakemusten peruuntuminen	6
6 Kieltojen osapuolet	7
7 Toimeenpanoprosessi	11
8 Rikkominen	13
9 Vaikutuksia	14
10 Tavoitteiden toteutuminen	17
11 Tulosten arviointia	19
12 Näkökohtia kehittämiseen	22
Lähteet	23

Yhteystiedot

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
Pitkäsillanranta 3 A, 5. krs
PL 444, FI-00531 Helsinki
Puh. 010 3665300
Fax. 010 3665365

Sähköposti etunimi.sukunimi@om.fi
Kotisivu www.optula.om@om.fi

Kati Rantala, Mirka Smolej, Jussi Leppälä &
Anniina Jokinen

Kaltevalla pinnalla – perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus

1 Tutkimuskohteena perheen sisäinen lähestymiskielto

Tämä katsaus on tiivistelmä perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimuksesta, jonka kohteena oli kiellon toimivuus (Rantala ym. 2008). Analyysit keskittyivät siihen, kuinka interventio toimii tai ei toimi, kenelle ja missä olosuhteissa sekä millä mekaniikalla ja edellytyksin (Pawson & Tilley 1997, xv–xvi). Tutkimuksessa selvitettiin paitsi lainvalmistelua, lain implementaatiota ja vaikutuksia myös näiden välistä yhteyttä (Tala 2001, 215–221). Oli tietty tulos ennakoitu tai ei, siihen johtaneen prosessin logiikka ei välttämättä ole ilmeinen.

Perheen sisäisiä lähestymiskieltoja on voitu määrätä vuoden 2005 alusta alkaen. Se on tarkoitettu tilanteisiin, joissa kiellolla suojattava ja kieltoon määrättävä asuvat samassa asunnossa. Kieltoon määrätyn on poistuttava asunnosta eikä hän saa palata sinne kiellon voimassaoloaikana. Kiellon enimmäiskesto on kolme kuukautta, ja sen määräämisen edellytykset ovat tiukemmat kuin vuonna 1999 voimaan tullessa tavallisessa lähestymiskiellossa. Perheen sisäinen lähestymiskielto voidaan määrätä ainoastaan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen tai sen uhan torjumiseksi. Poliisi voi määrätä kiellon väliaikaisena¹, ja käräjäoikeuden on otettava lähestymiskieltoasia ratkaistavaksi viikon kuluessa päätöksen saatuaan. Vaihtoehtoisesti kieltoa voi hakea suoraan käräjäoikeudelta. Kielto määrätään perusmuotoisena tai laajennettuna.

Lakiuudistusta tutkittiin toisiaan täydentävistä näkökulmista, joissa otettiin huomioon niin eri viranomaisten kuin asianosaisten toimintaa ja olosuhteita. Ydinaineistona olivat käräjäoikeuksien ratkaisut Suomessa määrättyistä perheen sisäisistä lähestymiskielloista vuosilta 2005 ja 2006 sekä kieltoja ja niiden osapuolia koskevat rekisteritiedot poliisiasiain tietojärjestelmästä. Keskeistä rekisteritietoa saatiin myös tuomiolauselmatietokannasta. Lakia ja sen valmistelua tutkittiin asiakirja-aineistoihin perehtymällä sekä haastatteleamalla lainvalmistelutyöryhmän puheenjohtajaa ja jäseniä. Lisäksi haastateltiin viittä poliisia, kahta tuomaria, kolmea kiellolla suojattua naista² ja kuutta kieltoon määrättyä miestä sekä neljäätoista tukipalveluntarjoajaa.

2 Tulokset tiiviisti

Perheen sisäisiä lähestymiskieltoja määrättiin kohtalaisen vähän. Sillä puututtiin usein vakavaksi kärjistyneeseen lähisuuhdeväkivaltaan. Kodista poistui tavallisesti mies, jolle kielto määrättiin avo- tai aviopuolisoo kohtaan. Yhdeksän prosenttia kielloista määrättiin aikamiespojille vanhempiaan vastaan. Kolmanneksessa tapauksia suojattiin alaikäisiä lapsia. Alemmat

¹ Erytistilanteissa myös syyttäjä tai käräjäoikeus voi määrätä sen.

² Epäsuhta verrattuna haastateltujen kieltoon määrättyjen määrään ei ole tarkoitettu. Kumpiakin tavoiteltiin välikäsien kautta, eikä suojattuja saatu enempää yrityksistä huolimatta.

sosiaaliluokat olivat yllidustettuina. Vähintään joka kolmas kieltoon määrätty rikkoi kieltoa.

Tutkimuksen verraten suppean haastatteluaineiston perusteella kielto toi myönteisen elämänmuutoksen ainakin osalle niin kiellolla suojatuista kuin kieltoon määrättyistä. Kiellon läpivienti on kuitenkin ollut monin tavoin haasteellinen ja rankka kokemus. Tarjottu viranomaisapu sai haastatelluilta myös osakseen raskasta kritiikkiä. Myönteisten havaintojen ohella haastattelut toivatkin esille toimeenpanoon ja kiellon oheisvaikutuksiin liittyviä ongelmia.

Myös yleisesti tarkasteltuna kiellon lähtökohtiin ja toimeenpanoon liittyy monia epäkohtia, ja kiellosta on aiheutunut haitallisia sivuvaikutuksia. Ongelmat voidaan tiivistää seuraavasti.

1. Kieltoon määrättyillä esiintyi runsaasti päihteiden ongelmakäyttöä, mielenterveysongelmia ja rikoshistoriaa. Ne ennakoivat vakavaa ja hankalasti haltuunotettavaa väkivaltaa.

2. Kiellon toimivuuden keskeisenä edellytyksenä on tukipalvelujen tarjonta kiellon osapuolille ja lapsille. Sitä ei turvattu. Esimerkiksi hakijan turvallisuutta ja hänelle suunnattua tukea prosessin läpivientiin ei varmistettu. Järjestelmä ei myöskään takaa kieltoon määrättyjen mahdollisuutta saada kelvollinen asuinpaikka; moni tarvitsisi hoitoa alkoholi- ja/tai mielenterveysongelmaansa.

3. Yksi huolestuttava ryhmä on tapaukset, joissa väliaikaisella kiellolla suojattu ei jatkanut prosessia käräjäoikeudessa saadakseen ns. varsinaisen kiellon. Monesti hakijaa on mitä ilmeisimmin painostettu luopumaan käsittelystä. Osassa tapauksia väkivallan tiedetään jatkuneen, mutta riskinä on myös väkivallan piiloutuminen. Ikäprofiili on kummankin osapuolen osalta muita nuorempaa. Lisäksi koko aineiston ulkomaalaistaustaisista vajaa puolet sijoittuu tähän ryhmään (ulkomaalaistaustaisten määrä ei ole sinällään suuri, mutta heitä kasaantuu tähän kieltoyhmään). Vain väliaikaisen kiellon saaneiden miesten väkivaltahistoria on erityisen kova. Kun näitä erillistekijöitä tarkastelee yhdessä, herää huoli siitä, että perheen sisäisen lähestymiskiellon hakuprosessi on saattanut jopa pahentaa joidenkin kieltoa hakeneiden tilannetta.

4. Toimeenpanon käytännöissä on ongelmia. Oikeus- ja poliisiviranomaisten ratkaisuihin ja kirjauksissa oli epätasaisuutta, puutteita ja virheitä. Lasten tapaaminen ja kieltoon määrätyn tavaroiden nouto jätetään usein osapuolten keskinäisen yhteydenpidon varaan. Se on riski suojatun turvallisuudelle ja kiellon toimivuudelle. Kokonaisharkinta on käytännössä hankalaa. Toimeenpanossa esiintyi epäasiallista viranomaiskohtelua.

5. Kun perheen sisäistä lähestymiskieltoa käsitellään käräjäoikeudessa, puolet vastaajista eivät olleet paikalla. Se ei ole välttämätöntä, jos hänet on haastettu

tietyn menettelyn mukaisesti. Poissaolo kuitenkin haittaa olosuhteiden arviointia, joka on yksi kieltoon määräämisen edellytys. Samalla asianosaisten kanssa on mahdotonta keskustella esimerkiksi tavaroiden noudosta tai asumisjärjestelyistä. Se heikentää lähtökohtaisesti kiellon toimivuutta.

6. Lasten asema on epäselvä. Haitat koskevat muun muassa asiantuntija-avun saannin puutetta perheen kriisissä sekä alisteista asemaa prosessin eri vaiheissa. Esimerkiksi suojaamisen perusteet samoin kuin kieltoon määrätyn vanhemman tapaamisista sopiminen eivät vaikuta selviltä. On esimerkiksi tilanteita, joissa lapsiin on kohdistunut väkivaltaa tai tappouhkaus, mutta kieltoon määrätty on silti saanut tavata heitä ilman valvontaa. Samoin on tilanteita, joissa lapsiin ei ole kohdistunut ilmeistä uhkaa samalla, kun he ovat kärsineet isän yllättävästä poismuutosta ja hankaluuksista tapaamisissa.

7. Rikkomisiin liittyy epäselvyyttä. Yhteydenoton asiallinen peruste ja ilmeinen tarpeellisuus ovat tulkinnanvaraisia kriteerejä. Suojatut myötävaikuttavat toisinaan kiellon rikkomiseen, ja kieltoon määrätty voi rikkoa kieltoa saamatta rangaistusta, ellei ole saanut kieltoa tiedoksi. Nämä epäselvyydet aiheuttavat epätarkoituksenmukaisia seurauksia, ja viranomaiskoneisto kuormittuu turhaan. Poliisin käytännön mahdollisuudet valvoa kieltoa ovat huonot.

8. Kiellosta aiheutuu haitallisia sivuvaikutuksia. Kiellon hakeminen saattaa kärjistä tilannetta. Se voi johtaa hakuprosessin keskeytymiseen ja väkivallan piiloutumiseen; aineisto viittaa siihen, että näin tapahtuu jossain määrin. Yksi kieltoa hakenut sai surmansa puutteellisten turvajärjestelyjen takia. Usea kieltoon määrätty oli valmiiksi syrjäytynyt, ja kieltoon määrääminen vaikuttaa vahvistaneen monen syrjäytymistä. Kolme miestä teki itsemurhan kiellon haun yhteydessä tai pian kieltoon määräämisen jälkeen. Muutaman miehen kuolema liittyi alkoholin käyttöön siten, että elämänlaatu oli selvästi huonontunut kiellon määräämisen jälkeen.

9. Lainsäädäntöprosessissa oli epämääräisyyttä, ristiriitaisuutta, tietopohjan valikoituneisuutta ja puutteellista vaikutusten arviointia. Syy- ja seuraussuhteita ei pohdittu riittävästi. Ymmärrys sääntelyn kohteista oli riittämätön.

3 Lain valmisteluprosessi

Lakiuudistusta valmisteli oikeusministeriön asettama poikkihallinnollinen työryhmä, joka aloitti työnsä keväällä 2000. Laki tuli voimaan vuoden 2005 alussa. Lain aikaansaamista motivoi huoli naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja toive saada uusi, kansainvälisiä suuntauksia mukaileva keino puuttua samassa taloudessa

asuvien välillä tapahtuvaan väkivaltaan. Lailla tavoiteltiin väkivallan vähentymistä ja tulevien väkivaltatapah- tumien ennalta ehkäisyä sekä naisten, vanhusten ja lasten aseman parantamista. Kiellon katsottiin myös edistävän rikosvastuun toteutumista siten, että suojat- tu voisi kiellon turvin, ilman väkivallan uhkaa, kertoa pahoinpitelystä rikostutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä. Lisäksi ajateltiin, että perheen sisäinen lähestymiskielto tuo suojatun elämään rauhallisen ajanjakson, jonka aikana hän voi järjestää elämäänsä.

Monimuotoisiin ongelmiin pyrittiin vastaamaan poistamalla väkivallantekijä kotoa. Lakia perusteltiin vetoamalla ensisijaisesti oikeuksiin ja oikeudenmu- kaisuuteen: on väärin, että väkivallan uhri joutuu poistumaan kotoa, joten ratkaisun tulee olla päinvas- tainen. Niin sanottu Itävallan malli toimi uudistuksen yhtenä inspiraation lähteenä, samoin taustalla vaikutti samankaltaisen lainsäädännön kehittäminen muissa Pohjoismaissa ja kansainväliset sopimukset liittyen naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämiseen.

Laista jäi pois kaikki sosiaali- ja terveysministeriön toimialaa koskeva velvoittavuus, samoin sellaiset poliisin toimet, jotka olisivat edellyttäneet merkittäväksi ajateltua lisäresurssointia. Samalla, kun asianosaisille suunnatun tuen tarjonta jätettiin yksittäisten viran- omaisten vastuulle ilman velvoitteita, kiellon osapuol- let jätettiin pitkälti yksin pärjäämään kriisiluontoisen tilanteen kanssa. Esimerkiksi hakijan turvallisuuden varmistamiseksi (jos kieltoon määrättävä provosoituu) esitettiin, että hakijana voi toimia myös viranomainen ja että poliisi voi määrätä väliaikaisen kiellon viran puoles- ta (HE 144/2003, 20). Kummastakin säädettiin laissa (LähKL 5.1 § ja 11.2 §). Muita turvallisuutta takaavia toimia ei esitetty, eikä mahdollisesti traumatisoituneen uhrin kykyä tai mahdollisuutta viedä oikeusprosessi loppuun tarkoitettulla tavalla käsitelty. Poliisin oletettiin valvovan kieltoa, mutta valvonnan huonot käytännön mahdollisuudet ohitettiin. Asiakirjoissa eivät tulleet myöskään esille kieltoon määrättävien mahdolliset al- koholi- ja mielenterveysongelmat, tai niiden mahdolliset merkitykset tai seurannaisvaikutukset häädettäessä ihmistä kotoa. Kyseiset tekijät lisäävät väkivallan jat- kumisen riskiä ja kuormittavat hakijaa hakutilanteessa. Vakavat elämänhallintaongelmat ennakoivat myös huonoa selviämistä kotoa häätämisen jälkeen.

Kieltoon määrättyihin kohdistuvia muita kuin asumiseen liittyviä mahdollisia haittavaikutuksia ei käsitelty. Vaikka lasten asemaa käsiteltiin paljon, se todettiin hankalaksi, joten lapsiin liittyvät kysymykset

jätettiin pitkälti ratkaisematta. Vanhusten tai ulkoma- laistaustaisten mahdollisia erityistilanteita ei käsitelty, vaikka heidät nähtiin kiellon mahdollisina hakijoina ja tarvitsijoina. Kieltoon määrätyn osalta tavaroiden noutoa ja lasten tapaamista koskevat kysymykset jäivät epämääräisiksi, samoin viranomaisjärjestelmän huonot mahdollisuudet toteuttaa kumpaakin valvotusti. Niiden osalta laki laadittiin sen kaltaiseksi, että kiellon osapuolet saattavat tavata toisiaan lain puitteissa ilman valvontaa, mikä on riski suojatun turvallisuudelle ja kiellon toimivuudelle.

Yksi epäselväksi jäänyt alue on kokonaisharkinta. Se tarkoittaa muun muassa uhan vakavuuden ja toden- näköisyyden sekä olosuhteiden arviointia. Kokonais- arvioinnilla ja pyrkimyksellä ratkaisujen huolelliseen perustelemiseen pyrittiin mahdollisesti korvaamaan tukipalvelujen puutetta ja muita soveltamisessa eteen tulevia ongelmia, mutta kokonaisarvioinnin esitettyihin perusteisiin sisältyi huomattavaa ristiriitaisuutta ja epä- määräisyyttä. Toimeenpaneville viranomaisille on säly- tetty suuri vastuu esimerkiksi olosuhteiden arvioinnista ilman, että heillä on sen edellyttämää asumis-, sosiaali- ja terveys- sekä lapsiasioiden asiantuntemusta. Ainoa konkreettinen esimerkki tilanteesta, jossa edellytyksiä voisi arvioida kieltoon määrätyn eduksi (jos muut tekijät eivät ole liiaksi vastaan), koskee tilannetta, jossa hakija on juuri muuttanut kieltoon määrätyn hallinnoimaan asuntoon. Toisaalla hallituksen esitystä todetaan kui- tenkin, että asumistilanteen ei pitäisi antaa vaikuttaa ratkaisuun. Lapsen etuun vedotaan myös, mutta sen sisältö ja merkitys jäävät väljiksi ja ristiriitaisiksi.

Vaikutusten arviointiosuudessa julkistaloudelliset seikat ylikorostuivat, mikä on linjassa lainsäädäntötut- kimuksen yleisten havaintojen kanssa (esim. *Ervasti ym.* 2000). Kieltoon määrättyjä ei mainittu kyseisessä kohdassa lainkaan. Sitä logiikkaa, millä tavoiteltujen asiantilojen ajateltiin varsinaisesti toteutuvan, ei myös- kään avattu, vaikka esimerkiksi kieltoon määrätyn mahdollinen provosoituminen oli tiedossa. Lisäksi monia tavalliseen lähestymiskieltoon liittyviä epäkohtia, joita ei tuotu esille lainvalmistelussa, oli käsitelty Ri- kosuhritoimikunnan mietinnössä (KM 2001:5, 17–19). Mietinnön sisältö oli tiedossa³.

Lisäksi on epäjohdonmukaista, että perheen sisäinen lähestymiskielto rinnastetaan lain esitöissä (HE 144/2003, 23) siviilioikeudelliseen prosessiin, vaikka sitä lievempi puuttumisen keino, tavallinen lä- hestymiskielto, rinnastuu kyseisen lain esitöissä (HE 41/1998, 12) rikosoikeudelliseen prosessiin. Perheen

³ Valmistelutyöryhmän jäsenet olivat jäseniä myös Rikosuhritoimikunnassa. Sen mietinnössä tuli esille mm. seuraavia seikkoja: 1) moni hakemus raukeaa tai peruuntuu suojattavan aloitteesta, 2) rikkominen on yleistä, 3) osapuolten lisäksi myös eräiden viranomaisten pitäisi voida hakea kiellon kumoamista (tapauksissa, joissa suojattu pitää oma-aloitteisesti yhteyttä kieltoon määrättyyn), 4) häätöpäätös pitäisi voida antaa kieltoon määrättävälle kiellon määräämisen yhteydessä, ja 5) lasten tapaamisjärjestelyjen epäselvyydet aiheuttavat ongelmia (KM 2001:5, 17–19). Lisäksi Rikosuhritoimikunnan mietinnössä todettiin seuraavaa: "Lain tavoitteet voivat käytännössä olla vaikeasti saavutettavissa siksi, että lähestymis- kieltoon määrättävällä saattaa olla niin vaikea päihdeongelma tai rikollinen elämäntapa, että hän ei piittaa kiellosta tai ei miellä sen sisältöä oikein (...) Lähestymiskiellon tavoitteiden toteutumiseksi on siten valvonnan lisäksi edelleen tarvetta sosiaalityön keinoin auttaa sekä kieltoon määrättyä että sillä suojattavia henkilöitä" (KM 2001:5, 19).

sisäisen lähestymiskiellon tarkoitus oli täydentää lakia lähestymiskiellosta muilta ja nimenomaan sellaisilta osin, jotka tekevät siitä vahvemman puuttumiskeinon perusoikeuksiin. Tällä tavoin perheen sisäinen lähestymiskielto etäännytetään retorisesti rikosprosessista, ainakin verrattuna tavallisen lähestymiskiellon luonnehdintoihin. Asialla on merkitystä arvioitaessa oikeusturvan toteutumista ja lain vaikutusten kohtuullisuutta (ks. tarkemmin Leppälä & Rantala 2008).

Lakivaliokunta (LaVM 2/2004) ja perustuslakivaliokunta (PeVL 8/2004) puolsivat selkeästi lain säätämistä edellyttäen, että ratkaisut perustellaan huolellisesti ja että lakiin sisällytetään kieltoon määrättyjen asumisen järjestymistä koskeva kirjaus: ”Tarvittaessa ratkaisuun on liitettävä ohjeet siitä, mistä kieltoon määrätty henkilö voi saada apua asumisensa järjestämiseksi kiellon voimassaoloaikana” (LähKL 8 §). Ilmaisu on kuitenkin ehdollinen: apua ei luvata. Lakivaliokunta korosti myös, että kiellon toimivuuden edellytyksenä on osapuolille suunnattu tukipalvelujärjestelmä (LaVM 2/2004, 2–3). Lakivaliokunnan hyväksyvä lausunto varauksista huolimatta on tyypillinen lakeja säädettäessä, samoin muutosesitysten suppeus (Ervasti ym. 2000, 115). Merkittävin kritiikki on kohdistunut laajoihin ja poliittisesti merkittäviin lakihankkeisiin (mts. 15).

Perheen sisäisen lähestymiskiellon lakihanketta ei voi pitää laajana, jos se käsitetään määrällisin kriteerein henkilöinä, joihin se kohdistuu, viranomaiset mukaan luettuina. Sukupuolipoliittisesti se oli sitäkin tärkeämpi. Samoin lainuudistusta voidaan pitää merkittävänä, jos sitä ajatellaan henkeä, terveyttä ja perusoikeuksia koskevan sisältönsä valossa.

Yleisesti voi todeta, että valmistelun tietopohja jäi ohueksi ja valikoituneeksi, ja tavoitteiden ja toimeenpanon edellytysten määrittelyssä on runsaasti epämääräisyyttä ja ristiriitaisuutta. Asetelma vastaa lainsäädäntötutkimuksessa yleisesti esitettyä kritiikkiä liian kapea-alaisesta valmistelusta, puutteellisesta vaikutusten arvioinnista sekä jäsentymättömästä näkemyksestä koskien sitä logiikkaa, jolla annetut keinot tuottavat toivotun tuloksen (ks. Tala 2001, 12, 48–50 & 2007, 8–15; Ervasti 2002, 99; ks. myös hallituksen esityksen laatimisohejeet OM 2004:4).

Osasyitä puutteelliseksi tiedostetun lain säätämiseen lienee paitsi valmistelua taustoittanut poliittinen paine myös ministeriöihin sektoroitunut hallinto (ks. Ervasti 2004, 34). Lain hyväksi ajateltuun soveltamiseen liittyy kolmen ministeriön alaisia toimia. Osan toteutuminen olisi edellyttänyt lisälainsäädäntöä (liittyen erityisesti lasten valvontuihin tapaamispaikkoihin) tai vähintäänkin merkittävää lisäresursointia tai erillismenettelyjä koskien kuntien velvollisuuksia sosiaalisen tuen tarjoajana. Nykypolitiikkaa ohjaa tehokkuuden vaatimus, joten yhdellä poikkihallinnollisella työryhmällä on ollut lähtökohtaisesti huonot edellytykset julkisen hallinnon kustannuksia merkittävästi lisäävään lainvalmisteluun.

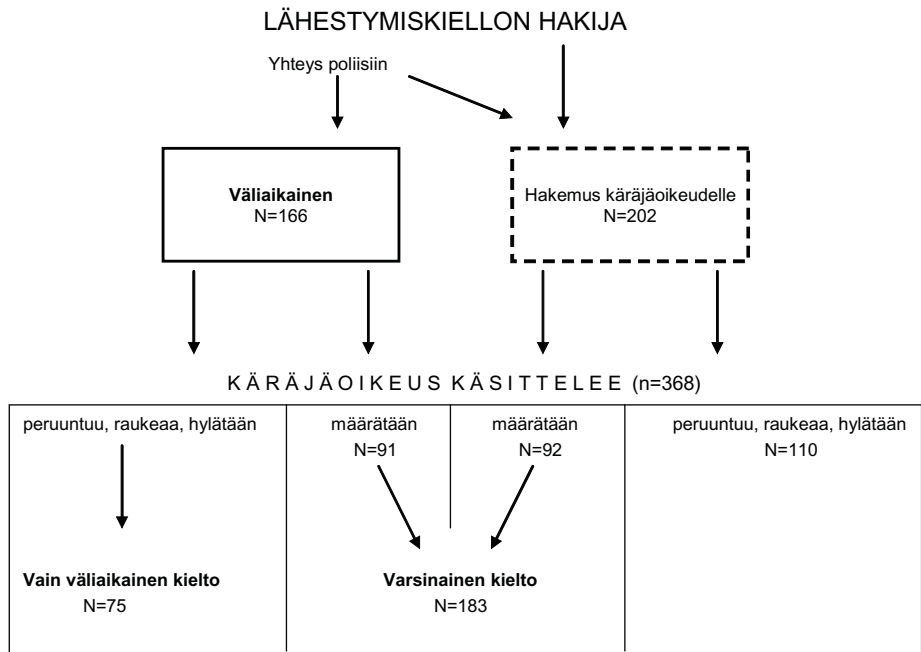
Huomattavin lausuntojen perusteella tehty muutos koski käräjäoikeuksille määriteltyä aikaa järjestää pääkäsittely, jos taustalla oli poliisin määräämä väliaikainen kielto. Toisaalta lausuntavaiheessa keskeiset perusratkaisut on usein jo tehty, joten niitä ei ole enää helppo muuttaa (Tala 2007, 4, 8). Valmistelevalle elimen työ kyseenalaistuisi ja aikataulu venyisi. Kumpikin on ongelmallista, jos yhteiskuntapoliittinen ilmapiiri on esityksen ja lain nopean valmistumisen kannalla. Tällöin puhe oikeuksista peittää herkästi alleen vaihtoehdot tavoite- tai ongelmanmäärittelyt, joiden selvittely vie aikaa ja haastaa tehdyn työn. Ehkä siksi ani harva lausunnon antaja asettui vastustamaan lakiuudistusta, vaikka monen mukaan sääntelyn olisi pitänyt sisältää tukitoimia⁴.

Vahva poliittinen paine toikin lainvalmisteluun oman erityisleiman. Laki nähtiin tärkeänä lisäkeinona taistelussa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan. Se haluttiin ja saatiin voimaan laaja-alaisella yhteiskunnallisella tahdolla puutteista huolimatta.

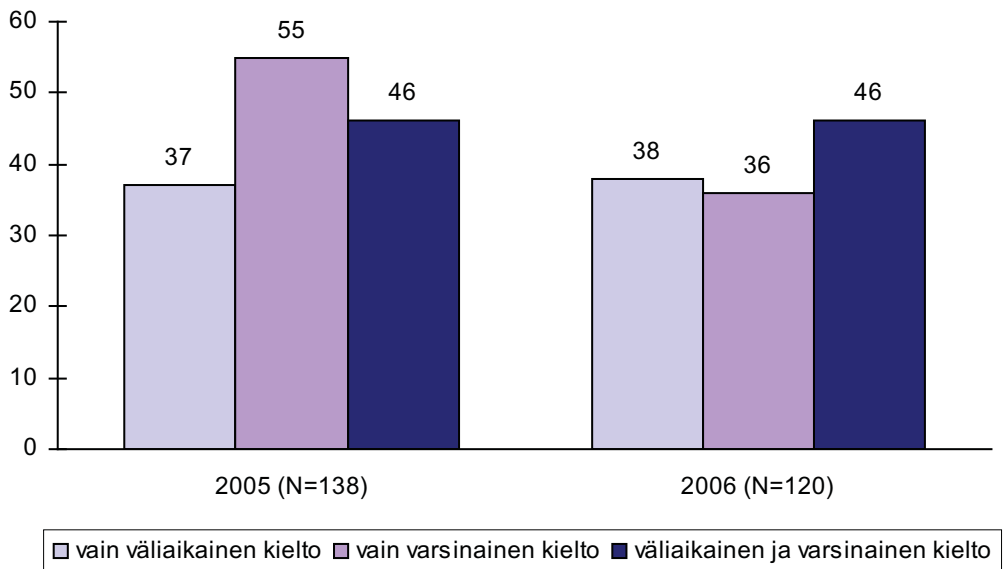
4 Kieltojen muodot ja määrät

Kahden ensimmäisen voimassaolovuoden aikana käräjäoikeus käsitteli 368 perheen sisäistä lähestymiskieltoa koskevaa hakemusta (kuvio 1). Määrättyjä kieltoja (258 kpl) on karkeasti kahdenlaisia: käräjäoikeuden määräämiä varsinaisia (183 kpl) ja pääosin poliisin määräämiä väliaikaisia (166 kpl). Puolessa varsinaisia kieltoja taustalla on väliaikainen kielto.

⁴ Hallituksen esityksen mukaan lausunnon antajista vain kolme 47:stä ei kannattanut lain aikaansaamista. Kyse oli asianajajatahoista. Lisäksi joukossa oli yksi poikkeuksellisen kriittinen lausunto (Miessakit ry), mutta siinä lakiesitystä ei varsinaisesti torjuttu. Vaikka moni lausunnon antajista korosti palvelujärjestelmän merkitystä, sen integrointia ei varsinaisesti edellytetty.

Kuvio 1 Perheen sisäisten lähestymiskieltojen hakeminen ja myöntäminen

Kuvio 2 Perheen sisäiset lähestymiskieltojen absoluuttiset luvut

Kahden vuoden tarkastelujaksolla väliaikaisina määrättyjen kieltojen osuus pysyi samana tapauksissa, joissa väliaikainen kielto ei johtanut varsinaiseen kieltoon ja tapauksissa, joissa sitä seurasi varsinainen kielto (kuvio 2). Sen sijaan kärjäoikeuden suoraan määräämien varsinaisten kieltojen määrä laski.

Havaittua muutosta voidaan pitää yllättävänä. Tuomioistuimien soveltaa uusia säännöksiä tyypillisesti korostetun maltillisesti ensimmäisen voimassaolovuoden aikana (Marttunen 2008, 291–295). Hakemusten määrän perusteella olisi myös oletettavampaa, että kärjäoikeuden ratkaisut olisivat lisääntyneet lain toisena voimassaolovuotena. Vuonna 2005 kärjäoikeuksille toimitettiin 50 hakemusta, ja vuonna 2006 määrä oli 60. Määrätyistä kielloista tulisi olla käytettävissä pidempi aikasarja, jotta eri taustatekijöiden vaikutuksia kyettäisiin arvioimaan.

Kun kieltoa haettiin suoraan kärjäoikeudelta, hakemus hylättiin 12 % tapauksia. Lähes kaikissa kyse oli joko näytön puutteesta tai siitä, että oikeus arvioi kyseessä olleen yksittäistapauksen, jonka seurauksena väkivallan uhkaa ei pidetty riittävänä. Osuus on samaa suuruusluokkaa kuin tavallisissa lähestymiskielloissa pian niiden voimaantulon jälkeen (Tikka 2001, 257). Poliisin epäämistä väliaikaista perheen sisäistä lähestymiskieltoa ei ole saatavilla tietoa kirjauspuutteiden takia.

Kiellolla suojattavan lisäksi poliisi, sosiaaliviranomainen tai syyttäjä voi hakea kärjäoikeudesta perheen sisäistä lähestymiskieltoa. Kyseessä on tällöin tilanne, jossa suojaava tarvitseva ei itse uskalla tai kykene toimimaan hakijana terveyden- tai elämäntilanteensa vuoksi. Käytännössä tätä mahdollisuutta on käytetty hyvin vähän. Varsinaisten kieltojen osalta

hakijana toimi ensisijainen suojattava⁵ 94 prosentissa tapauksia (172 kpl). Poliisi haki kieltoa kymmenessä tapauksessa. Sosiaalilautakunta ja syyttäjät toimivat kumpikin kerran hakijana.

Lähes kaikki väliaikaiset perheen sisäiset lähestymiskiellot (89 %) olivat poliisin määräämiä, kuten lainlaatijat olivat ajatelleet. Joissain tapauksissa toimeenpanijana oli käräjäoikeus, jonka määräämät väliaikaiset kiellot jatkuivat varsinaisina kieltoina kahta tapausta lukuun ottamatta. Kolmessa tapauksessa sekä poliisi että käräjäoikeus määräsivät väliaikaisen kiellon. Niissä koko käsittelyprosessin kesto oli erityisen pitkä. Lisäksi joukossa oli yksi syyttäjän määräämä väliaikainen kiello.

Käräjäoikeuden määräämistä perheen sisäisistä lähestymiskielloista valtaosassa (85 %) kiellon kestoksi määriteltiin maksimiaika eli kolme kuukautta. Kokonaistilanne ei vastaa hallituksen esityksen (144/2003, 18, 32) suositusta, jonka mukaan kieltoa ei pitäisi automaattisesti määrätä maksimijaksi. Aineistossa oli myös muutamia tapauksia, joissa kiellon kesto ei vastannut lain tarkoitusta. Eräässä tapauksessa käräjäoikeus määräsi 12 kuukautta ja toisessa tapauksessa kuusi kuukautta kestävä perheen sisäisen lähestymiskiellon. Kolmannessa tilanteessa käräjäoikeus määräsi miehelle samanaikaisesti voimaantulevina kolmen kuukauden perheen sisäisen lähestymiskiellon ja vuoden kestoisen laajennetun tavallisen lähestymiskiellon saman henkilön suojaksi. Lisäksi Rikosuhripäivystyksen työntekijöiden haastatteluissa kävi ilmi, että muutamassa tapauksessa tuomari oli määrittämässä liian pitkää kieltoa, mutta se saatiin estettyä.

Poliisin määräämän väliaikaisen perheen sisäisen lähestymiskiellon kesto ei määritelty laissa. Kenties voimassaoloajan määrittämistä ei pidetty tähdellisenä, koska väliaikaisen kiellon on tarkoitus olla voimassa kunnes se muuntuu käräjäoikeuden ratkaisuksi. Tiedonhallintasyistä väliaikaiselle kielloille täytyy kuitenkin määritellä päättymispäivä, joka jää yksittäisen poliisiviranomaisen harkittavaksi. Moni määrää sen suoraan kolmeksi kuukaudeksi, mutta ei välttämättä. Ongelmia syntyy, jos väliaikainen kiello päättyy ennen käräjäoikeuden käsittelyä.

Perheen sisäiset lähestymiskiellot määrättiin käräjäoikeudessa tavallisesti perusmuotoisina, eli kielloilla suojattiin yhden tai useamman henkilön lisäksi kotia. Kolmannes varsinaisista kielloista määrättiin laajennettuna. Hallituksen esityksen (144/2003, 31) mukaan laajennettujen perheen sisäisten kiellomääräysten ”ratkaisussa on tarkasti ja selkeästi yksilöitävä ne alueet tai paikat, joita kiello koskee.” Taulukossa 1 yksilöintejä on tarkasteltu käräjäoikeuden ratkaisutietojen perusteella.

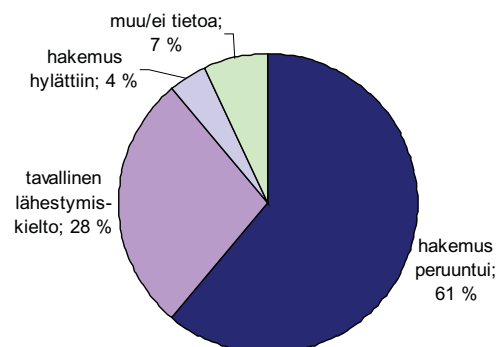
Taulukko 1 Käräjäoikeuden määrittelemät laajennettujen kieltojen kohteet

	%	N
suojatun asunnon läheisyys	34	20
suojatun työ-/opiskelupaikka	19	11
yhdistelmä	19	11
ei määritellä tuomiolla	12	7
lasten koulu/päiväkoti	7	4
vapaa-ajan asunto	3	2
muu/puuttuva tieto	7	4
Yhteensä	100	59

Yleisin laajennetun kiellon kohde oli suojattavan asunnon läheisyys. Osassa näitä tapauksia läheisyyttä ei täsmennetty, kun taas joissakin alue sijoitettiin 100–500 metrin säteelle suojatusta asunnosta. Laajennukset käsittivät myös työpaikkoja, niiden läheisyyttä sekä kouluja ja päiväkotia. Muutamassa tapauksessa laajennuksen perusteita tai kohteita ei määritelty lainkaan, jolloin laajennetun lähestymiskiellon lisäarvoa voi pitää kyseenalaisena. Suojattavasta kohteesta on saatettu keskustella ja sopia osapuolten kesken, mutta jos päätöstä ei ole kirjattu ratkaisuun, se ei velvoita kieltoon määrättyä eikä tieto välity poliisille valvontaa ajatellen. Jos taas suojattuna on esimerkiksi lapsi ja hänen päiväkotinsa, on selvää, ettei kieltoon määrätty saa lähestyä päiväkotia sen toiminta-aikana vaikka kiello olisi perusmuotoinen.

5 Väliaikaisten kieltojen ja hakemusten peruuntuminen

Aineistossa oli 75 tapausta joiden osalta väliaikainen perheen sisäinen lähestymiskiello ei johtanut varsinaisen kiellon määräämiseen käräjäoikeudessa. Kaikista väliaikaisista tuo ryhmä on vajaa puolet (45 %). Kuviossa 3 syyt on luokiteltu asiakirja- ja rekisteriaineistosta ilmenevien tietojen mukaan.

Kuvio 3 Väliaikaisiksi jääneet perheen sisäiset lähestymiskiellot (n=75)

⁵ Yhdessä kiellomääräyksessä voi olla useita suojattavia, kuten puoliso ja lapsi. Tällöin kieltoa kummallekin hakenut puoliso on ensisijainen suojattava.

Keskeisin väliaikaisen perheen sisäisen kiellon peruuttamisen syy oli suojatun vetäytyminen oikeusprosesista. Useassa tapauksessa on perusteita olettaa, että taustalla on vaikuttanut toisen osapuolen painostus ja siihen liittyvä pelko viedä asiaa eteenpäin. Ohessa on muutama tapausesimerkki.

[Väliaikaisen] lähestymiskiellon määräämisen jälkeen M oli ollut pois asunnosta n. kahden viikon ajan. Tämän jälkeen M on asunut säännöllisesti asunnossa. M on koko tämän ajan painostanut perumaan lähestymiskiellon. (T 210)

Toisessa tapauksessa kärjäoikeuden ratkaisussa lukee: ”Hakija on peruuttanut hakemuksensa. Hakijan tarkoituksena ei ole ollut hakea lähestymiskielloa”. Kyseessä oli somalialainen pariskunta, jolla on useita lapsia. Väliaikaisen kiellon saamista edelsi tilanne, jossa hakija vietiin nyrkiniskuja seuranneen tajuttomuuden takia sairaalaan ja korvasta vuoti verta. Lähes kaikki lapset näkivät pahoinpitelyn. Poliisin kuulustelussa hakija on todennut:

Haluan, että miehelleni määrätään lähestymiskiello ... Olen niin väsynyt tuollaiseen, ja haluan erota miehestäni, tätä on jatkunut jo niin kauan. En myöskään halua, että hän huutaa tai uhkailee minua lasten edessä. Tulen hakemaan eroa miehestäni. (T 242)

Aineistosta käy myös ilmi, että moni kiellolla suojattu uskoo väkivallattoman yhteiselämän mahdollisuuteen, jos kumppani lopettaa päihteiden käytön. Onkin luultavaa, että osassa tapauksia väliaikaiseen perheen sisäiseen lähestymiskiellon määrätty on luvannut hakeutua päihde- tai muuhun hoitoon, eikä hakija ole kokenut kiellolle enää tarvetta, vaan on halunnut antaa suhteelle uuden mahdollisuuden. Tällaisista tapauksista on joitain esimerkkejä. Oheisessa ensimmäinen lainaus on kärjäoikeuden ratkaisusta ja toinen kieltoa hakeneen naisen peruutusilmoituksesta.

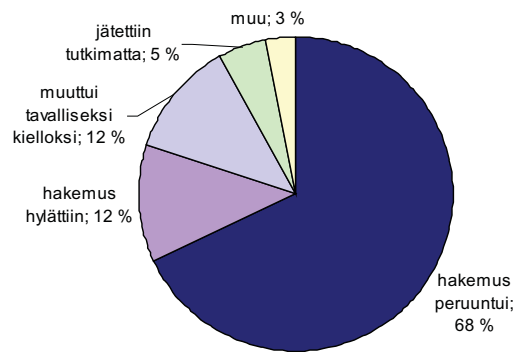
M on käyttänyt runsaasti alkoholia mm. kahden viimeisen viikon aikana. Alkoholin käytön myötä M:n käytös on muuttunut aggressiiviseksi ja osin arvaamattomaksi. (T 174)

Pyydän, että lähestymiskiellon käsittely perutaan. Mieheni M on hakenut läheteen kuntoutukseen, joten yritämme hoitaa asian kuntoon. (T 174)

Poliisirekisteriin kirjattujen tietojen perusteella kolmanneksessa peruuntuneista tapauksista (13 kpl) väkivaltainen parisuhde jatkui kiellon perumisen jälkeen

samankaltaisena kuin aikaisemmin. Melko yleinen syy oli myös hakemuksen muuttuminen kärjäoikeudessa koskemaan tavallista lähestymiskielloa. Niissäkin muutamissa (4:ssä 23:sta) väkivallan tiedetään jatkuneen.

Suoraan kärjäoikeuksiin tehtiin vuosina 2005–2006 yhteensä 110 perheen sisäistä lähestymiskielloa koskevaa hakemusta, jotka eivät johtaneet kiellon määräämiseen (kuvio 4). Kaikista kärjäoikeudelta suoraan haetuista kielloista osuus on 54 %. Kaksi kolmannesta oli sellaisia, joissa hakija perui hakemuksensa ennen oikeuskäsittelyä tai suullisesti istunnossa, tai ei saapunut paikalle.

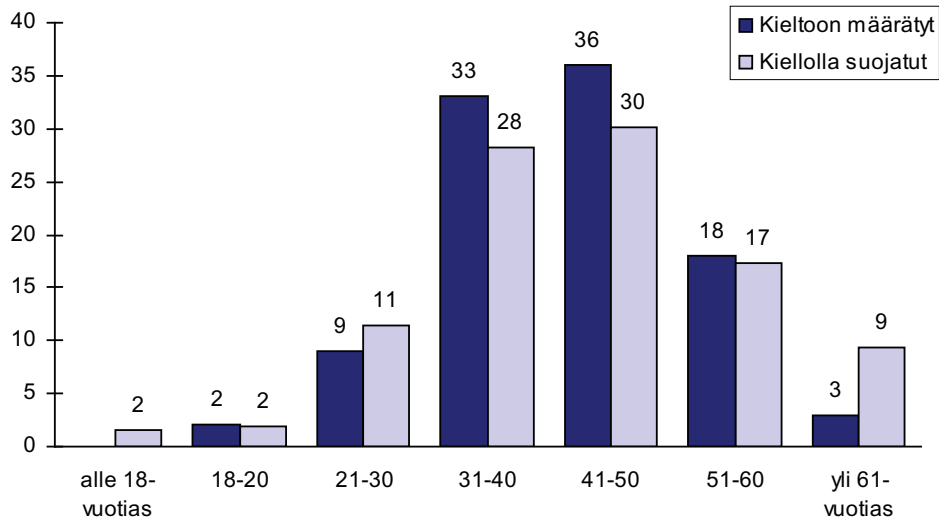

Kuvio 4 Syyt varsinaisen kiellon määräämättä jättämiseen, % (n=110)

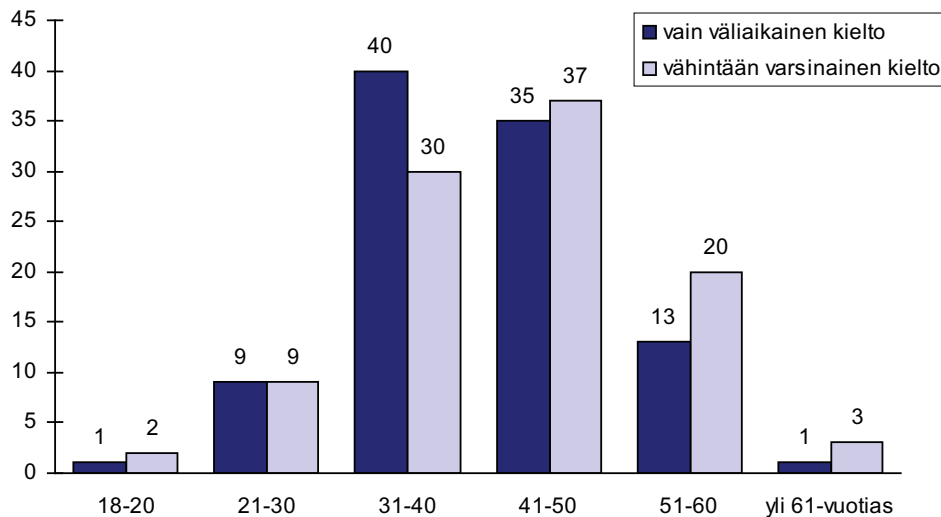
Hakemusten peruuttamisen taustalla vaikuttaneita tekijöitä on vaikeaa arvioida käsillä olevan aineiston perusteella. Kärjäoikeudelle esitettiin kuitenkin muutamia selityksiä, joissa syyksi esitetään tilanteen korjaantuminen jollain tavalla. Osassa niistä ilmenee, että uhkaava osapuoli olisi jo muuttanut kotoa pois. Muutamassa tapauksessa ilmoitetaan yhteisymmärrykseen pääsystä. Osassa tapauksista painotetaan kiellon haun synnyttämää pelotevaikutusta, mikä on synnyttänyt uskon tilanteen korjaantumisesta.

6 Kieltojen osapuolet

Perustaustatiedot. Sekä perheen sisäiseen lähestymiskiellon määrättyjen että kiellolla suojattujen ryhmässä alemmat sosiaaliluokat ovat yllätyksellisesti. Kieltoon määrättyt olivat valtaosin suomalaistaustaisia (92 %) miehiä (99 %). Suojatuista valtaosa oli suomalaistaustaisia (96 %) naisia (94 %). Vain neljä naista määrättiin kieltoon tarkasteltuna ajanjaksona. Kummankin osapuolen keski-ikä (mediaani) oli 43 vuotta.

Kuvio 5 Kieltoon määrättyjen (n=258) ja kiellolla ensisijaisesti suojattujen (n=256⁶) ikä kiellon määräämisen hetkellä, %

Kuvio 6 Kieltoon määrättyjen ikä kiellon muodon mukaan, % (n=258)

Kuviossa 6 on tarkasteltu vain väliaikaiseen ja varsinaiseen kieltoon määrättyjen ikärakenteita. Jakaumat painottuvat ikäjanelle eri tavoin. Se kertoo siitä, että pelkkään väliaikaiseen kieltoon määrätty olivat ikärakenteeltaan hieman nuorempia kuin varsinaisen kiellon saaneet.

Niissä väliaikaisissa kielloissa, jotka muuttuivat käräjäoikeudessa tavallisiksi lähestymiskielloiksi (n=23) kieltoon määrättyjen ikä oli tavallisesti 41–50 vuotta. Ryhmässä, jossa väliaikainen kiello peruuntui ennen käräjäoikeuskäsittelyä (n=46), oli puolestaan tavallisimmin 31–40-vuotiaita. Toisin sanoen he ovat keskimäärin nuorempia verrattuna muihin perheen sisäisellä kiellolla suojattuihin. Kuten edellisessä lu-

vussa on tullut ilmi, tuo ryhmä sisältää erityisesti niitä tapauksia, joissa huolta aiheuttaa kiellon peruuntuminen mahdollisen pelon tai painostuksen takia.

Poliisiasiain tietojärjestelmän mukaan 8 % eli 20 henkilöä kieltoon määrättyistä oli ulkomaalaistaustaisia. Ensisijaisesti suojatuista yksitoista eli 4 % kaikista tapauksista oli puolestaan ulkomaalaistaustaisia⁷. Kaikista tapauksista, joissa vähintään toinen osapuoli oli ulkomaalaistaustainen, kyse oli puolisoista. Näistä noin puolessa kummallakin osapuolella oli sama tausta, ja noin puolessa tapauksia nainen oli suomalainen ja mies ulkomaalaistaustainen. Kolmessa tapauksessa kieltoon määrätty mies oli suomalainen ja puoliso ulkomaalaistaustainen.

⁶ Kaksi kiellolla suojattua olivat kieltäneet sosiaaliturvannuksensa käyttämisen Poliisiasiain tietojärjestelmässä, minkä vuoksi heidän syntymäaikaansa ei saatu selvitettyä.

⁷ Ulkomaalaistaustaiseksi laskettiin henkilöt, joilla oli vierasperäiset etunimet ja suomalainen sukunimi, tai sekä etu- että sukunimet olivat vierasperäisiä. Jos pelkkä sukunimi viittasi ulkomaalaisuuteen, henkilöä ei laskettu ulkomaalaistaustaiseksi. Ruotsinkieliset nimet sivuutettiin.

Alkoholia ja muita ongelmia. Tapauksissa, joissa väliaikainen perheen sisäinen kielto muuttui tavalliseksi lähestymiskielloksi, vain yksi kieltoon määrätty oli ulkomaalaistaustainen. Ryhmässä, jossa väliaikainen kielto peruuntui, heitä oli yhdeksän. Toisin sanoen koko aineiston kaikista ulkomaalaistaustaisista kieltoon määrättyistä lähes puolet sijoittui tähän erityisryhmään. Vastaavasti reilu kolmannes (4 henkilöä) kaikista ulkomaalaistaustaisista suojaetuista kuului "vain väliaikaisten ryhmään".

Poliisin tai käräjäoikeuden kirjeistä nousi vaihtelu, että usealla kieltoon määrättävällä oli paitsi alkoholin runsasta käyttöä myös runsaasti mielenterveysongelmia, kuten masentuneisuutta, ahdistusta tai persoonallisuushäiriöitä. Määriä on uskaliaasta arvioida tarkkaan, sillä lääketieteellisistä diagnooseista esitettiin harvoin tietoa. Tapahtumaselosteita tulkiten vaikuttaa kuitenkin siltä, että useita kymmeniä kieltoon määrättyä kärsi kohtalaisista tai vakavista mielenterveysongelmista kiellon määräämisen aikoihin. Aineisto sisälsi esimerkiksi mainintoja, joiden mukaan poliisi oli toimittanut kieltoon määrätyn virka-apuna mielenterveysarvioon, hän käytti mielialalääkitystä tai sairaus oli muuten ilmeinen.

M käyttäytyi aggressiivisesti ja vainoharhaisesti vahvasti päihtyneenä äitinsä luona. Äiti ei uskaltanut olla samassa asunnossa M:n kanssa. M laitettiin juopuneiden säilöön, jossa hän alkoi välittömästi syödä omaa kättään. (T 177)

M on vajaan kuukauden ajan käyttänyt väärin erilaisia lääkkeitä ja kun vaikutus on alkanut loppua on M:n käytös muuttunut uhkaavaksi asianomistajaa kohtaan. Edellisenä maanantaina M uhkasi puukottaa itseään vatsaan ja asianomistajan mukaan näin myös tapahtui. (T 223)

... tutkijan saaman tiedon mukaan M oli edelleen hoidossa [sairaalan nimi] psykiatrisella osastolla. Palautettu juttu tarkastaja A:lle lääkärintilauksen tilaamista varten. (T 135)

Alkoholin käyttö näkyi jossain määrin myös suojaetuilla. Heidän psyykkisten ongelmiansa tarkastelu ei ole kuitenkaan rinnasteinen kieltoon määrättyjen arviointiin, koska kokemukset näyttäytyvät pitkälti eri luonteisina. Aineiston ilmentämät ongelmat liittyvätkin suojaetuilla suureksi osaksi väkivaltaan ja sen uhkaan. Tavallimmat vaikeudet ovat pelko ja ahdistus. Ilman näitä kokemuksia – tapahtumakulkujen lisäksi – perheen sisäistä lähestymiskieltoa tuskin haettaisiin. Kieltoa haettiin usein tilanteessa, jossa hakija oli jo äärimmäisen uupunut.

N on tilanteesta niin ahdistunut, että hän nukkuu päällysvaatteet päällä ja avaimet taskussa, vaikka on omassa kodissaan. (T 46)

Suojaetuilla ilmenee toisinaan myös itsetuhoisuutta. Esimerkiksi seuraavassa tapauksessa on ollut paitsi piinaavaa painostusta myös toistuvia pahoinpitelyjä.

Olen yrittänyt muuttaa lapsen kanssa kolme kertaa avoeroon. Nyt on siis kolmas kerta (...). Kuitenkaan hän ei ole jättänyt minua rauhaan vaan on painostanut henkisesti jatkuvasti siitä asti soitoin, tekstiviestein, oven takana olemisella ja pimpottamisella. Henkisen ylivallan saatuaan sai tuotua tavaransa luokseni, jolloin myös käänsi postin kielloistani huolimatta. (...) Henkisesti olen ollut tilanteesta aivan loppu jo pitkään ja se heijastuu myös lapseen (...). Minulla on ollut myös itsetuhoisia ajatuksia tilanteen toivottomuuden vuoksi. (T 41)

Tilanne voi aiheuttaa häpeää tullessaan julkiseksi. Seuraava pariskunta on muuttanut yhdessä monta kertaa. Myös tähän tapaukseen liittyy pitkäaikaista pahoinpitelyä.

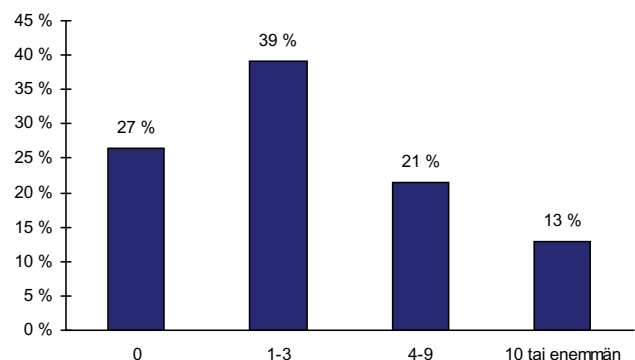
Naapurit ovat valittaneet M:n huutamista ja häpeä on ollut niin suuri, että olen katsonut parhaaksi, että muutamme muualle. (T 161)

Jonkin verran näkyy myös lääkitystä, tyyppisesti juuri uupumukseen, ahdistukseen tai masennukseen. Myös fyysisistä oireilua ilmenee.

Nyt ollaan siinä tilanteessa, että minä tarvitsen rauhoittavia lääkkeitä sekä rytmihäiriölääkkeitä selvittääkseni arjesta jotenkuten. (T 197)

Pelolla ja ahdistuksella on monenlaisia muitakin seurannaisvaikutuksia, jotka lisäävät elämäntilanteen stressaavuutta. Saatetaan joutua jäämään sairaalalle. Joskus työssäkäynti hankaloituu, koska puoliso häiriköi työpaikalla. Havainnot henkisistä seurauksista ovat yhtäläisiä naisuhritutkimuksen tulosten kanssa, samoin kuin se, että apua ei aina haeta; vammoja ei välttämättä näytetä lääkärille eikä pahoinpitelyistä tehdä rikosilmoituksia (esim. Piispa 2006, 65–70; Kääriäinen 2006, 106).

Perheen sisäiseen lähestymiskieltoon määrättyistä 188 eli peräti kolme neljästä on tuomittu rangaistukseen kieltoa edeltäneiden kuuden vuoden aikana (kuvio 7). 39 prosenttia on tuomittu 1–3 rikoksesta tai rikkomuksesta. Kolmannes on tuomittu neljästä tai useammasta rikoksesta. Enimmillään syyksi oli luettu 44 rikosta.

Kuvio 7 Kieltoon määrättyjen rikostuomiot, % (n=256)

Puolet kaikista perheen sisäiseen lähestymiskieltoon määrättyistä on tuomittu rangaistukseen kieltoa edel-

täneiden kuuden vuoden aikana vähintään yhdestä henkeen tai terveyteen kohdistuvasta rikoksesta. Yleisimmin oli tuomittu perusmuotoisesta pahoinpitelystä. Näiden lisäksi kymmenkunta kieltoon määrättyä oli tuomittu joko törkeästä tai lievistä pahoinpitelystä.

Myös rattijuopumus on ollut huomattavaa. Yli kolmasosa kieltoon määrättyistä oli tuomittu rattijuopumuksesta tai törkeästä rattijuopumuksesta vähintään kerran kieltoa edeltäneiden kuuden vuoden aikana. Rattijuopumustuomioiden yleisyys kieltoon määrättyillä antaa viitteitä päihdeongelmien lisäksi alhaisesta itsekontrollista tai yleisemmästä piittaamattomuudesta lain käskyjä ja kieltoja kohtaan.⁸

Vain väliaikaisiksi jääneiden kieltojen osalta henkeen ja terveyteen kohdistuvat teot olivat keskimääräisesti yleisempiä kuin muilla. Heistä selvästi vähäisempi osuus oli kuitenkin tuomittu rattijuopumuksesta. Tarkoittaako tämä yhdistelmä sitä, että väkivalta on "vain väliaikaisten" ryhmässä keskimääräistä harkitumpaa? Kysymys nousee tuloksista, mutta siihen on vaikea antaa selkeää vastausta.

Kieltoon määrättyjen rikoshistoria on keskimääräisesti siis erittäin kova. Kun tarkasteluun ottaa lisäksi mukaan poliisirekisterimerkinnät ja esimerkiksi putkakeikat sekä sosiaaliekonomisen taustan, perheen sisäinen lähestymiskielto kohdistuu vain vähäisessä määrin keskiluokkaisiin miehiin, joiden ainoa häiriö- tai rikoskäyttäytyminen kohdistuu puolisoon.

Perheen sisäisellä lähestymiskielolla suojattujen rikoshistoria on keskimääräisesti huomattavasti pienempää kuin kieltoon määrättyillä. Suhteutettuna koko väestöön se näyttää silti kohtalaisen runsaana – ottaen kuitenkin huomioon, että rikoskäyttäytyminen on keskittynyttä, samoin kuin kieltoon määrättyillä.

Väkivallan luonne ja osapuolten välinen suhde.

Kieltoon johtaneet tilanteet olivat pääsääntöisesti vakavia⁹. Kieltojen taustalla on suurimmaksi osaksi eriteltävissä oleva tietty väkivaltilanne, mutta osassa tapauksia sitä ei aineiston mukaan pysty erottamaan pitkään jatkuneesta väkivallasta tai muuten uhkaavasta yhdessäelämisestä. Yleisvaikutelma on joka tapauksessa, että toimeenpanevat viranomaiset ovat ottaneet hyvin huomioon määräämisen tiukat kriteerit.

Aineistossa korostuu ryhmä, jossa kieltoa hakenut henkilö selittää kumppaninsa väkivaltaa alkoholin käytöllä, joka muuttaa käyttäytymisen aggressiiviseksi ja arvaamattomaksi. Näissä tapauksissa aineisto ei ilmennä selvin päin tehtyä väkivaltaa (toki joukossa on paljon tapauksia, joissa päihteen käytöstä ei ole tietoa). Ongelmaa lisää se, että humalajuominen saattaa kestää yhtäjaksoisesti useita päiviä, jopa viikkoja. Ohessa on muutamia tapausesimerkkejä.

⁸ Itsekontrolliteoriassa keskeisenä rikosten tekemiseen tai niistä pidättäytymiseen vaikuttavana tekijänä on henkilön lapsuudessa muotoutuva ja yksilökohtaisesti vaihteleva itsekontrollin taso. Mitä alhaisempi itsekontrollin taso henkilöllä on, sen todennäköisemmin hän syyllistyy rikoksiin. (Gottfredsson & Hirschi 1990, 85–120 ja 97–105.)

⁹ Vakavuus tarkoittaa usein pitkäkestoista piinaa, johon sisältyy pahoinpitelyjä, laittomia uhkauksia, vainoamista, arvaamattomia aggressiivista käyttäytymistä ja muuta rasitetta. Silti, kun jotain yksittäistä tekoa tutkitaan rikoksena, rangaistuksena on useimmiten sakko eli vakavuus ei tarkoita tässä samaa kuin rikosoikeudellinen moitittavuus.

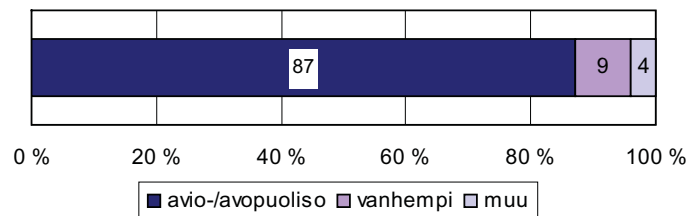
N on todennut, että M saa alkoholin vaikutuksen alaisena aggressiivisuuskohtauksia, jolloin tämä saa syyn pahoinpidellä häntä ihan mistä tahansa. (T 23)

N:n mukaan M muuttuu aggressiiviseksi ollessaan humalassa. N:n mukaan M on käyttänyt runsaasti alkoholia päivittäin viimeisen 1,5 kuukauden aikana. (T 168)

Lähestymiskieltoasiaa selvitettyä N on kertonut, että pelkää tekojen uusiutuvan, koska M ei pysty humalassa kontrolloimaan itseään. (T 224)

Pienempänä, mutta huolestuttavana ryhmänä, esille nousee tietoisesti sadistinen väkivalta, vaikka kontrollointia ja vakavaa, monenlaatuista piinaa esiintyy toki muutenkin. Raaimmissa tapauksissa taustalla on ainakin toisinaan mielenterveysongelmia, samoin vankilataustaisuutta.

Valtaosa perheen sisäisistä lähestymiskielloista määrättiin puolisojen välille (kuvio 8). Pariskunnat olivat monen ikäisiä, mutta iäkkäitäkin oli joukossa. Tapauksia, jossa toinen osapuoli oli yli 65-vuotias, oli vain kolme. Vanhimman pariskunnan osalta kieltoon määrätty mies oli 75-vuotias ja kiellolla suojattu nainen 73-vuotias. Jos tarkastelun alaikärajaa kuitenkin laskee, niin tapauksia, joissa vähintään toinen oli 60-vuotias, oli 11. Tämän ryhmän erityispiirteenä on, että kahdeksassa tapauksessa suojattu nainen oli miestään vanhempi. Ikäero on keskimäärin lähes seitsemän vuotta eli varsin suuri. Tavallista on myös suojatun hallinnointisuhde asuntoon samoin kuin kieltoon määrätyn runsas alkoholin käyttö ja yleinen aggressiivisuus.

Kuvio 8 Kieltoon määrätyn suhde ensisijaiseen suojattuun, % (n=258)

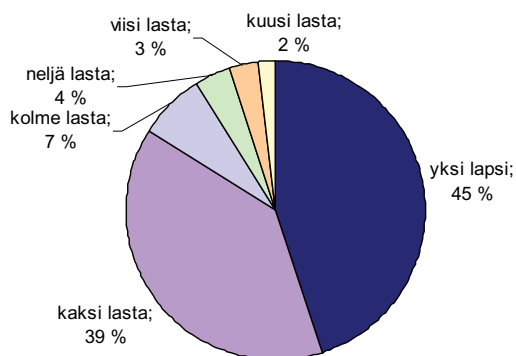
lääkkeitä on eniten ryhmässä, jossa vanhempi tai vanhemmat ovat hakeneet kieltoa aikuista lastaan vastaan (kuvio 8). Kaikki tämän ryhmän kieltoon määrättyt ovat miehiä, jotka kärsivät joko päihde- tai mielenterveysongelmista tai molemmista. Usealla on lisäksi paljon poliisikontakteja. Puolet asuivat maaseutukunnissa ja puolet kaupungeissa. Suojattujen ikä vaihteli 51 ja 86 vuoden välillä ja kieltoon määrättyjen 19 ja 59 vuoden välillä. Väliaikaisiksi jääneisiin kieltoihin sisältyi vain yksi tällainen tapaus, eli muutoin kyse oli aina varsi-

naisesta kiellosta. Ilman tarkempaa tietoa on vaikea arvioida, miksi vanhempi–lapsi-suhteet painottuvat varsinaisiin kieltoihin.

Kolmessa tapauksessa kieltoon määrätty oli suojatun isäpuoli tai suojatun äidin uusi asuinkumppani. Kahdessa tapauksessa osapuolet olivat täysi-ikäisiä sisarusia, ja kahdessa oli mahdotonta päätellä, oliko kyseessä alivuokralais- vai parisuhde. Kolmessa tapauksessa ensisijaisena ja ainoana suojattuna oli lapsi. Yhdessä niistä alaikäistä lasta epäiltiin seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi, mutta tutkinta päätettiin näytön puutteen vuoksi. Käräjäoikeus määräsi perheen sisäisen lähestymiskiellon lapsen edun turvaamiseksi. Perheen muiden lasten ja äidin osalta pyyntö kiellosta hylättiin. Toisessa tapauksessa kyse oli täysi-ikäisestä tyttärestä, jonka pahoinpitelyyn isä oli syyllistynyt. Myös tässä kiello määrättiin suojaamaan vain tytärtä.

Kieltoon määrättyistä neljästä naisesta kaksi määrättiin kieltoon puolisoitaan kohtaan, eikä tapauksissa ollut lapsia. Kumpikin oli vakavasti päihde- ja mielenterveysongelmainen, ja he olivat kohdistaneet vakavaa väkivaltaa puolisoihinsa ennen kieltoon määräämistä. Yhden naisen suhdetta suojattuun oli aineiston perusteella mahdotonta päätellä varmuudella. Kyseessä saattoi olla parisuhde tai alivuokralaissuhde. Neljäs tapaus koski monilapsisen perheen äitiä, joka oli kohdistanut vakavaa väkivaltaa perheenjäseniinsä. Naista oli hoidettu psyykkisten ongelmien vuoksi sairaalassa. Poliisi määräsi väliaikaisen perheen sisäisen kiellon, jonka aikana hän muutti pois perheen kodista. Käräjäoikeus määräsi hänet näillä perusteilla laajennettuun tavalliseen lähestymiskielloon. Lisäksi määrättyissä kielloissa on joitakin tapauksia, joissa myös kielloa hakenut on käyttäytynyt aineiston mukaan väkivaltaisesti kieltoon määrättyä kohtaan.

Alaikäiset lapset ovat toisinaan väkivallan ja uhkailujen kohteena, mutta aineiston mukaan kyse on enimmäkseen läheiseen ihmiseen kohdistuvan väkivallan näkemisestä sekä pelon ja turvattomuuden ilmapiirissä elämisestä. Vajaassa kolmanneksessa kaikista tapauksista suojattiin alaikäisiä lapsia; useimmin suojattavaksi asetettiin yksi lapsi, mutta lähes yhtä paljon oli tapauksia, joissa suojattuja lapsia oli kaksi. Suojattuja lapsia oli yhteensä 179.

Kuvio 9 Suojattujen lasten lukumäärä kielloissa, % (n=94)

7 Toimeenpanoprosessi

Toimeenpanon viranomaiskäytännöillä on merkitystä sille, minkälaista palvelua osapuolet saavat ja mitä vaikutuksia lailla lopulta on heille. Käytäntöjen selvittämisen yhtenä keskeisenä lähteenä on kaikki se, mitä ilmiöstä on rekisteröity tai arkistoitu. Rekisteröinti osoittautui puutteelliseksi sekä oikeus- että poliisialinnossa. Se hankaloittaa luotettavien tietojen muodostamista ja intervention seurantaan ilman perusteellista tutkimusta, mutta se on ollut tutkimuksenkin keinoin työlästä.

Kiellon määrääminen. Poliisi määrää väliaikaisen perheen sisäisen kiellon mieluiten ja tavallisimmin tilanteessa, jossa taustalla on akuutti väkivaltatilanne ja kieltoon määrättävä on poliisin tiloissa kiinniotettuna. Kumpaakin osapuolta voidaan kuulla ja asia saadaan heti käsitteilyyn lain ja hallituksen esityksen (144/2004) hengen mukaisesti. Jos hakija hakee väliaikaista kielloa poliisin päivystyksen kautta eikä vastapuolta tavoiteta, kiellolla ei ole välttämättä suurta käytännön merkitystä. Tällöin voi olla mielekkäämpää hakea kielloa suoraan käräjäoikeudelta.

Väliaikaisen perheen sisäisen lähestymiskiellon voi määrätä vain päällystään kuuluva poliisiviranomainen. Hylkääviä päätöksiä tehdään silti myös alemmalla tasolla, jopa hakijaa tapaamatta. Tarkastelluissa poliisipiireissä on korostettu, kuinka väliaikaisen kiellon hakemisesta pitäisi kirjata ns. s-ilmoitus, jonka jälkeen ratkaisu alistetaan viimeistään käsittelyn lopuksi tutkinnanjohtajan harkittavaksi. Näin ei aina toimita. On todennäköistä, että käytännöt eri poliisilaitosten välillä vaihtelevat.

Tuomareiden kannalta ongelmallisia tilanteita ovat puutteellisesti täytetyt hakemuslomakkeet. Yleisesti ottaen käräjäoikeuden käsittelyä helpottaakin se, että kiellon hakija on saanut poliisilta väliaikaisen lähestymiskiellon. Suurimmaksi osaksi käräjäoikeus käsittelee väliaikaisena määrätyn perheen sisäisen lähestymiskiellon pian, ensimmäisessä tai toisessa pääkäsittelyssä. Muutama pitkä aika väliaikaisen kiellon ja käräjäoikeuden ratkaisun välillä selittyy sillä, että pääkäsittelyä on siirretty. Suurin ongelma näissä tapauksissa on ollut vastaajan asianmukainen haastaminen.

Poliisin ja käräjäoikeuden yhteistyön sujuvuuteen vaikuttaa muun muassa se, millä tavoin tapaukset määrättyvät tuomareille. Esimerkiksi Espoossa, jossa perheen sisäiset lähestymiskiellot on keskitetty muutamalle tuomarille, tiedonkulku vaikuttaa kaikkienensa sujuvammalta kuin Helsingissä, jossa käsitellyt on hajautettu tasaisesti monien tuomarien kesken. Karttunut kokemus näkyy jossain määrin siinä, kuinka perusteellisesti tapauksia käsitellään. Se puolestaan yhdistyy kysymykseen oikeusavustajien tarpeellisuudesta. Valtakunnallisesti poliisien ja tuomarien saama koulutus perheen sisäiseen lähestymiskielloon vaikuttaa heikolta. Tuomareille oli kuitenkin järjestetty muutama

luento, ja kummallekin viranomaistaholle oli toimitettu materiaalipaketti.

Sillä, haetaanko kieltoa poliisilta tai käräjäoikeudelta voi olla hakijan turvallisuuden ja kummankin osapuolen tuen saannin näkökulmasta merkittäviä seurannaisvaikutuksia. Haettaessa kieltoa suoraan käräjäoikeudelta luvassa ei ole välttämättä minkäänlaisia tukipalveluja. Tilanne ei ole hyvä poliisissakaan, mutta mahdollisuudet ovat paremmat (liittyen esimerkiksi yhteistyöhön sosiaaliviranomaisten kanssa sekä yksittäisen poliisiviranomaisen mahdollisesti tarjoamaan turvallisuusneuvontaan). Yhdessä tapauksessa kieltoon määrättävä surmasi ulkomaalaistaustaisen puolisonsa saatuaan käräjäoikeudelta haastehakemuksen. Hakemuksesta oli käynyt ilmi tilanteen uhkaavuus, joka olisi varmaankin tullut esille poliisin puoleen käännyttäessä. Surmaaja todettiin mielenterveydellisistä syistä syyntakeettomaksi.

Hieman yli puolessa tutkittuja käräjäoikeuden ratkaisuja kieltoon määrätyn asumistarvetta ei huomioitu lainkaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että asiaa ei olisi käsitelty. Vaikka tuomari on velvollinen selvittämään asumistarpeen, laki ei edellytä tarpeen tai siihen liittyvän ratkaisun kirjaamista. Asian käsittelyn näkyminen ratkaisuissa on kuitenkin kieltoon määrättyjen kannalta kiinnostava ja tärkeä kysymys. Tulokset kertovat lähinnä sen, että tuomareiden asumista koskevien merkitsemiskäytännöt vaihtelevat ja että mahdollisen kirjauksen yhteys todelliseen tarpeeseen tai tilanteeseen jää pitkälti tulkinnanvaraiseksi. Ongelma ei ole kuitenkaan tuomareiden käytännöissä, jotka ovat lain ja esitöiden hengen mukaisia.

Poliiseilla tuntuu olevan käytäntö, että jos henkilö on poliisin tiloissa määrättäessä väliaikaista kieltoa, hän käy partion tai tutkijan kanssa noutamassa kotoa henkilökohtaiset tavaransa. Toisinaan suojattu toimittaa ne poliisin luo sillä aikaa, kun asia on käsiteltyssä. Menettelytavoista ei ole kuitenkaan selkeitä ohjeita, joten käytäntö luultavasti vaihtelee.

Tuomari on puolestaan velvoitettu kirjaamaan ratkaisuun tavan, jolla kieltoon määrätty saa haltuunsa välttämättömät henkilökohtaiset tavaransa (LähKL 8.3 §). Yhdessäkään ratkaisussa tavaroita ei yksilöity. Sitä ei suoranaisesti edellytettykään, mutta yksilöimistä voi sinänsä pitää suotavana (ks. Rautio 2004, 862–863)¹⁰. Muilta osin ratkaisuista löytyi seuraavia vaihtoehtoja¹¹:

- ei mitään mainintaa tavaroista tai niiden noutamisesta (9 %)
- maininta, että tarvittavat tavarat oli noudettu (4 %)
- maininta, että osapuolet sopivat noudosta keskenään (21 %)
- maininta noudosta ulkopuolisen läsnäollessa (49 %)
- epämääräinen maininta, eli oikeus saattoi esimerkiksi määrittää hakuajan täsmälleen tai suunnilleen, muttei täsmennyttä kuka noutaa tai kenen läsnäollessa (14 %)

Maininnoissa oli paljon päällekkäisyyksiä, eli niissä annettiin vaihtoehtoja, kuten ”osapuolet sopivat keskenään tai sukulainen tulee mukaan”. Ryhmässä, jossa osapuolet ohjeistettiin sopimaan tavaroiden noudosta keskenään, 37 tapauksesta kuitenkin vain kuudessa tarjottiin vaihtoehto; kolmessa se tarkoitti tuttua tai sukulaista ja kolmessa poliisia. Kirjausta ”osapuolet sopivat keskenään” käytettiin suunnilleen yhtä paljon tilanteissa, joissa vastaaja oli poissa istunnosta verrattuna tilanteisiin, joissa hän oli läsnä.

Poliisi kirjattiin tavaroiden haun turvaajaksi kahdella tavalla. Läsnäoloa pidettiin 11 tapauksessa ehdollisena: jos ensisijaisesti ehdotettu tapa ei onnistu, poliisia voi pyytää mukaan. Tässä ei ole juridista ongelmaa. Jos hakija pyytää poliisilta apua, he tulevat harkintansa mukaan. Sen sijaan 37 tapauksessa poliisin läsnäolo katsottiin velvoittavaksi. Käräjäoikeus ei voi kuitenkaan velvoittaa poliisia kyseiseen toimenpiteeseen (Poliisilaki 40 §). Hallituksen esityksessä nouto poliisin valvonnassa todettiin yhdeksi mahdollisuudeksi (144/2003, 33), mutta mainintaa ei tullut lakiin.

Lain soveltaminen tavaroiden noudon osalta vastaa yleisesti hallituksen esityksessä (144/2003, 32–33) annettuja vaihtoehtoja, mutta ratkaisut eivät muodosta selkeää järjestelmää eivätkä ne varmuudella turvaa tavaroiden noutoa suojatun kannalta. Esimerkiksi Rautio (2004, 863) ei pidä suositeltavana sitä, että kieltoon määrätty saisi yksinään tai valvomatta noutaa tavaroita yhteisestä asunnosta. Esitys kuitenkin sallii sellaisen ratkaisun. Lisäksi epäselvät kirjaukset haittaavat poliisin työtä heidän miettiessään, täyttääkö tietty tilanne kiellon rikkomisen tunnusmerkistön.

Hallituksen esityksessä suositellaan kieltoon määrättyjen miesten ohjaamista väkivaltatyöhön. Se koskee lähinnä poliisia. Perheen sisäiseen lähestymiskieltoon määrätty eivät vaikuta päätyneen väkivallan katkaisuojelmaan ainakaan kiellon saannin perusteella. Eräs komisario pohtii suosituksen mielekkyyttä siinä mielessä, että suositeltu käytäntö toteutuu hänellä joka tapauksessa rikosprosessin yhteydessä. Sekä poliisien että tuomareiden on vaikea arvioida mahdollisten mielenterveydellisten ongelmien vakavuutta taikka ottaa niihin kantaa kiellon määräämisen ja mahdollisten jatkotoimien kannalta. Jos poliisilaitoksella työskentelee sosiaalityöntekijä ja jos hän on saatavilla kieltoa määrättäessä, hän voi pohtia asiakkaan kanssa erilaisia hoitomahdollisuuksia. Perheen sisäinen lähestymiskielto ei kuitenkaan tuo mitään etuja liittyen esimerkiksi päihdehoitoon pääsyyn, vaan siihen pätevät omat säännöt.

Asianosaisten asema. Suojattujen haastattelujen perusteella perheen sisäisen lähestymiskiellon hakeminen on rankka prosessi. Vaikka taustalla on pitkään kestänyttä ahdistusta ja turvattomuutta, kiello pitää silti

¹⁰ On tullut ilmi tapauksia, joissa kieltoon määrätty on hakenut tavaroita ”yksi kerrallaan”.

¹¹ Tässä tarkasteltuja käräjäoikeuden ratkaisuja, joissa määrättiin perheen sisäinen lähestymiskielto vuosina 2005 ja 2006, oli 174. Niitä oli kaikkiaan 183, mutta yhdeksän ratkaisua puuttui aineistosta ilmeisesti virheellisen arkistoinnin vuoksi.

oikeuttaa itselle. Seuraavana haasteena on prosessin läpivienti samalla, kun haastatellut naiset ovat pelänneet mahdollisuutta, että kieltoa ei myönnetäkään. Kiellon hakeminen toi vaikeaan tilanteeseen moninaisia, käytännön asioiden hoitoa ja luovimista erilaisten, itselle uusien viranomaiskäytäntöjen lomassa. Prosessiin liittyi paitsi kiellon hakeminen myös edeltäviin tilanteisiin ja rikkomisiin liittyvää rikostutkintaa. Sekä henkisen että oikeudellisen tuen tarve oli ilmeinen, ja pelko tilanteen kärjistyisestä eli pitkään mukana. Turvallisuuden varmistamiseen saatiin heikosti apua.

Kukin haastatellusta naisesta oli kokenut ongelmia viranomaiskäytännöissä. Heihin ei aina suhtauduttu vakavasti. Lisäksi ilmeni, kuinka pienikin viranomaisvirhe tai huolimattomuus kostautuu helposti asianosaiselle prosessin seuraavassa vaiheessa, kun järjestelmä ei toimi yhdenmukaisesti. Pahimmillaan tilanne johtaa epätarkoituksenmukaisten viranomaiskäytäntöjen ketjuuntumiseen. Haastatellut naiset olivat taloudellisesti verrattain itsenäisiä ja muutenkin henkisesti vahvan oloisia, joten tilanteet herättävät kysymyksen, kuinka niistä selviää henkilö, jolla ei ole lähtökohtaisesti samanlaisia resursseja.

Kieltoon määrättävien mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin heikentää muun muassa se, että vain puolet osallistuivat itse käräjäoikeuden istuntoon, jossa kielto määrättiin. Tällöin heidän kokonaistilanteensa arviointi vaikeutuu, samoin kuin käytännön asioista sopiminen liittyen esimerkiksi lasten tapaamiseen tai tavaroiden noutoon. Myös asumistarpeen selvittäminen hankaloituu (kieltoon määrääminen edellyttää olosuhteiden arviointia sekä tarvittaessa asumistarpeen selvittämistä). Istunnosta poisjääntiä selittää osaltaan monen kieltoon määrättävän syrjäytyneisyys.

Haastatellut miehet toivat esille erilaisia tilanteita asumiseen liittyen. Yksi, jolla ei ollut yleistä rikoshistoriaa koki jääneensä täysin heitteille saatuaan poliisilta väliaikaisen perheen sisäisen lähestymiskiellon. Toiselle huonotasoinen asuntola ei tuntunut mieluisalta saati elämän haltuunoton kannalta mielekkäältä ratkaisulta, vaikka hän piti itseään alkoholistina. Toimihenkilötaustainen kertoi, kuinka tulot ja entisestä asunnosta yksin maksettava lainanlyhennys vaikuttivat siten, että hänellä ei ollut mahdollisuutta tuettuun asuntoon, mutta ei myöskään markkinahintaisen asunnon vuokraan. Hän oli kuitenkin tyytyväinen ilmeisesti tavallista parempitaitoiseen asuntolapaikkaan, jossa lapsetkin usein vierailivat. Hän joutui asumaan siellä puoli vuotta.

Lasten asema on käräjäoikeuden ratkaisujen perusteella myös hyvin epäselvä. Laki ei velvoita tuomareita ottamaan kantaa lasten tapaamisiin, joten niihin liittyviä kirjauksia on varsin vähän. Esitetyissä muotoiluissa on kuitenkin erikoisia kannanottoja. Joukossa on tapauksia, joissa lapset ovat suojatun asemassa, mutta kieltoon määrätyn sallitaan silti tavata heitä, osassa tapauksia ilman ulkopuolisen valvontaa. Aineistosta ei puolestaan käy aina ilmi perustetta sille, miksi lapsi on ylipäänsä asetettu suojatun asemaan. Tilanteissa,

joissa isästä ei kohdistu uhkaa lapsille, lapset ja isät tapaavat kiellon aikana toisinaan olosuhteissa, joista aiheutuu kummallekin haittaa.

Käräjäoikeuden ratkaisuihin kirjattujen tietojen perusteella kiellolla suojatuista kolmanneksella oli oikeudellinen avustaja istunnossa (asianajaja tai julkinen oikeusavustaja). Vain muutamalla oli apuna tukihenkilö, ja ainakin haastatellut naiset ovat kokeneet heidän apunsa hyvin tarpeelliseksi. Kieltoon määrättyjen osalta avustajien käyttö oli vähäisempää. Niistä vastaajista, jotka olivat henkilökohtaisesti läsnä istunnossa (puolet), vajaalla kolmanneksella oli avustaja. Osapuolten haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että jonkinlainen oikeudellinen apu olisi tarpeellista kummallekin osapuolelle, mutta sellainen tilanne ei ole suotavaa, että vain toisella on avustaja ja toinen on huonommin valmistautunut. Vaikka vastaajan kannalta kiistämisellä tai oikeudellisella avulla ei ole juuri ollut vaikutusta kiellon määräämiseen, ylimääräinen tuki voisi olla monesti tarpeen pohdittaessa kiellon sisältöä: onko esimerkiksi laajennettu kielto tarpeellinen tai tulisiko lapset suojata. Kummankin osapuolen kannalta avun hankkimista oikeuskäsittelyyn hankaloittaa asian nopea käsittely.

Yleisesti voi todeta, että palvelujen tarjonta tuntuu kohtaavan huonosti kiellolla suojattujen ja kieltoon määrättyjen sekä lasten tarpeet. Niitä ei välttämättä kovin hyvin edes tiedosteta, oli kyse asianosaisista tai viranomaisista, tai sitten viranomaisella ei ole mitään mahdollisuutta ohjata asiakasta tämän tarvitsemiin palveluihin.

8 Rikkominen

Lähestymiskiellon rikkominen ei ole niin selvä asia kuin tunnusmerkistö antaa olettaa. Lisäksi kirjavat käytännöt rekisteröinnissä ja toimeenpanevien viranomaisten yhteistyössä ja tiedonvaihdossa haittaavat kiellon rikkomisten havaitsemista ja käsittelyä. Erityiseksi haasteeksi osoittautui käräjäoikeudelta poliisille kulkeutuva tieto kiellon tiedoksiantamisen tilasta. Usein kieltoon määrätty ei ollut istunnossa läsnä, vaan sai tiedoksiannon mahdollisesti myöhemmin haastemiehen välityksellä. Ilman tiedoksiantoa kieltoa voi rikkoa saamatta siitä rangaistusta. Moni seikka hankaloittaa myös todettujen rikkomisten määrän ja laadun selvittämistä tätä tutkimusta varten. Esimerkiksi ilmoitusten osin vajavaiset tiedot ja rikkomisten niputtaminen vaikeuttavat yksittäisten tekojen ja toistuvuuden arviointia.

Rikkomisia selvitettiin kuitenkin mahdollisuuksien mukaan. Poliisiasian tietojärjestelmän kirjausten perusteella kieltoa rikkoi noin kolmannes varsinaiseen kieltoon määrättyistä. Näistä joka kuudennessa tapauksessa kieltoon määrättyyn kohdistuvaa rikkomisepäilyä ei kuitenkaan oltu kirjattu nimikkeellä ”lähestymiskiellon rikkominen”, vaikka poliisiaineisto antaa syyt epäillä, että rikkominen on tapahtunut. Syyt palautuvat osin kiellon tiedoksisaannin ongelmiin.

Rikkojat – eli henkilöt, joita voi poliisiaineiston mukaan perustellusti epäillä rikkomisesta – luokiteltiin karkeasti kolmeen ryhmään. Pikkurikkoja yritti ottaa suojattuun yhteyttä puhelimitse alle kymmenen kertaa. Keskipöytä rikkoja otti suojattuun yhteyttä 10–30 kertaa tai tunkeutui häneen kotiinsa tai yritti lähestyä esimerkiksi ravintolassa tai kaupungilla. Kova rikkoja otti suojattuun yhteyttä enemmän kuin 30 kertaa, tunkeutui hänen kotiinsa tai seuraan useammin kuin kaksi kertaa tai uhkaili häntä tai kohdisti häneen väkivaltaa. Valtaosa rikkojista sijoittui kovien tai keskipöydien rikkojien ryhmiin, joita oli suunnilleen saman verran.

Poliisin kirjausten perusteella kolmannes kiellon rikkojista rikkoi kieltoa toistuvasti. Jos kymmenen henkilöä, joiden kohdalla tosiasiallista rikkomista ei syystä tai toisesta kirjattu sille kuuluvalla nimikkeellä jätetään laskelmassa huomioimatta, toistuvien rikkojien osuus nousee jonkin verran. Toistuvuutta laskettiin myös summittaisiin tekemääriin perustuen, jolloin toistuvien rikkomisten määrä suunnilleen kaksinkertaistui. Tosin tässä laskelmassa jo kaksi puhelinsoittoa määriteltiin toistuvaksi rikkomiseksi.

Yksittäisten tekojen tai rikkojien määrä lienee laskelmia suurempi. Määriä on kuitenkin uskaliaasta arvioida, koska kyse on käytännössä pitkälti piiloriikollisuudesta. Suojatut eivät aina ilmoita rikkomisista, ja koko tutkimusaineisto antaa viitteitä siitä, että osa pariskunnista palaa kiellon aikana kaikessa hiljaisuudessa takaisin yhteen. Lisäksi osa perheen sisäiseen lähestymiskieltoon määrättyistä oli kiellon aikana laitoksissa. Se ainakin rajoittaa rikkomisia, joskaan ei sitä kokonaan estä.

Perheen sisäiseen kieltoon määrättyistä 20 tuomittiin käräjäoikeudessa kiellon rikkomisesta, mutta kattavat tiedot päättyivät selvittämishetkellä vuoden 2006 loppuun eli osa jutuista ei ollut oletettavasti ehtinyt tuomioistuinkäsittelyyn. Vaikka ne ottaisi huomioon, herää silti kysymys, miksi niin vähän kiellon rikkomisista johtaa rangaistukseen. Sitä oli tutkimusekonomista syistä kuitenkin mahdoton selvittää; esimerkiksi poliisitoimenpiteiden analyysi olisi edellyttänyt kaikkien esitutkintapöytäkirjojen tutkimista yhdistettynä eri alarekisterien antamaan tietoon. Tuomituista vähän yli puolet sai tuomion osana yhteisrangaistusta, joka vaihteli sakosta vajaaseen neljään vuoteen vankeutta. Kaikki seitsemän vankeustuomiota annettiin osana yhtenäisrangaistusta, ja laajimmillaan tuomioissa luettiin syyksi 15 erillistä rikosta, joista yksi oli lähestymiskieltoon rikkomisen. Vähän yli puolet tuomituista sai pelkästään sakkoja.

Partion käynnin sekä pidättämisen, vangitsemisen ja tutkinnan lisäksi poliisi saattaa jo tutkinnan alussa soittaa rikkojalle ja kehottaa tätä lopettamaan häiriköintiä. Ennalta ehkäisevänä puuttumisena kieltoon määrättyä saatetaan poistaa avaimet. Enemmistöissä tapauksista ainakin poliisin tietoon tullut rikkomisen loppui poliisin puututtua asiaan. Tämä käy ilmi siitä, että poliisi kirjasi 30 lähestymiskieltoon rikkojan osalta vain yhden rikkomisen, joskin yksi kirjaus saattoi

sisältää useita rikkomiskertoja. Oletus poliisin puuttumisen positiivisesta merkityksestä on kuitenkin heikko. Tutkimusaineisto ei kerro, jos rikkomista on jatkunut ilman, että suojattu on enää tehnyt siitä rikosilmoitusta. Joskus sen tekeminen saattaa provosoida kieltoon määrättyä.

Oma lieveilmiönsä on välillinen rikkomisen, johon poliisin on vaikea puuttua, koska siinä rikkomisen tunnusmerkistö ei täyty. Kieltoon määrätty saattaa esimerkiksi pyytää tuttaviaan soittamaan suojatulle tai tarkkailemaan tämän kulkemista. Myös lapsia saatetaan käyttää tiedonlähteinä. Keskeisin vastuu kiellon valvomisesta jääkin suojatulle, jotka kehittävät usein tuekseen erilaisia suojautumisen- ja selviämisenstrategioita.

Tarkastelussa nousi esiin kaksi muutakin erityisongelmaa. Henkilökohtaisten tavaroiden noutaminen aiheuttaa toisinaan epäselvyyttä yhteydenoton asiallisuudesta. Esille on tullut myös tapauksia, joissa kieltoon määrätty pyrkii noutamaan tavaroitaan vähän kerrallaan. Kiinnostavaksi oikeudelliseksi ongelmaksi paljastui rikkomisen määrittely tilanteissa, jossa yhteyttä pidetään suojatun myötävaikutuksella. Tällaisten tilanteiden arviointi edellyttää hienojakoista rikosvastuun edellytysten ja niin sanotun loukatun suostumuksen problematiikan tarkastelua, joka ei ole tässä mahdollista (ks. tarkemmin Leppälä & Rantala 2008). Perusongelma on joka tapauksessa siitä päättäminen, katsotaanko kielloilla suojatulla olleen mahdollisuus päättää suojan alasta siten, että hänen suostumuksensa yhteydenpitoon poistaa tekijän vastuun. Haastatellut viranomaiset katsoivat pääosin, että vaikka kyse on teknisesti edelleen kiellon rikkomisesta, se tuskin johtaa tuomioistuimessa rangaistukseen.

9 Vaikutuksia

Kuten edellä on käynyt ilmi, toimeenpanolla on ollut suoria vaikutuksia sääntelyn kohteisiin. Tässä esitetään tuloksia, jotka liittyvät toimeenpanon jälkeisiin tilanteisiin. Tarkastellaan, millainen yhteys perheen sisäisellä lähestymiskielloilla on mahdollisesti ollut osapuolten hyvinvointiin laajemmassa mielessä: mitä muutoksia se on tuonut elämään. Esille on noussut kiellon jälkeisiä elämäntilanteita hakijoiden, suojattujen, kieltoon määrättävien ja kieltoon määrättyjen kannalta. Osa on selviytynyt vaikeuksista, osa elää kaltevilla pinnalla ja osa on menehtynyt.

Hyviä tuloksia. Sekä haastatellut naiset (kolme kielloilla suojattua) että miehet (kuusi kieltoon määrättyä) olivat selviytyjiä, joille kiellon määrääminen osoittautui alkuhankaluuksien ja toimeenpanoprosessiin liittyvien ongelmien jälkeen hyväksi ratkaisuksi. Kaikilla elämäntilanne näytti valoisammalta suhteessa kieltoa edeltäneeseen aikaan.

Haastatellut naiset olivat päässeet pitkälti irti väkivaltaisista puolisoistaan. Perheen sisäisen lähestymis-

kiellon ”läpivienti” onnistuneesti oli kuitenkin haasteellista ja rankkaa. Sitä on syytä korostaa varsinkin, kun heillä on mitä ilmeisimmin ollut muuhun naisaineistoon nähden keskimääräistä paremmat henkiset, sosiaaliset ja taloudelliset resurssit. Vaikka viranomaisilta ei saatu merkittävää tukea, apua on saatu muilta tahoilta, ja se otettu kiitollisena vastaan. Kun kielto oli saatu määrättyä ja pian tapahtuneet rikkomiset selvittelyineen oli käyty läpi, tilanne helpottui eli kiellon hakeminen ja alkuvaihe olivat raskainta aikaa. Sittemmin huolet keskittyivät erityisesti lapsiin. Koettiin, että he eivät olleet saaneet tarvitsemaansa viranomaistukea tai asiantuntija-apua. Henkilökohtainen turvattomuuden tunne ei silti täysin poistunut keneltäkään, ja erityisesti kahdella naisella piinaavia tilanteita jatkui pitkään kiellon määräämisen jälkeen. Aineiston mukaan kaikkien kolmen puolisoilla ilmeni haluttomuutta kohdata omia ongelmiaan tai hakea apua. Heillä kaikilla oli aineiston mukaan ongelmia alkoholin kanssa sekä kahdella mitä ilmeisimmin myös vakava persoonallisuushäiriö. Kaiken kaikkiaan suojattujen haastattelut ilmentävät sitä, kuinka suuri merkitys omalla aktiivisuudella on kiellon onnistumisen kannalta, mihin yhdistyy kyky hakea apua ja ottaa sitä vastaan.

Haastatelluista miehistä viisi kuudesta palasi viimeistään heti kiellon voimassaolon päättymisen jälkeen yhteen avo- tai aviopuolisonsa kanssa, mutta ”kovan opetuksen” jälkeen. Vaikka perheen sisäinen lähestymiskielto näytti ryhdistävän haastateltujen miesten elämää alkuvaikeuksien jälkeen, kielto oheistapahtumiseen aiheutti myös monenlaisia haittoja, kuten kokemusta heitteille jätöstä, rikoskäyttäytymisen lisääntymistä, lasten tapaamisten vaikeutumista, merkittäviä taloudellisia menetyksiä ja leimaavia vaikutuksia¹². tarinat havainnollistavat, kuinka kielto vie miehen herkästi ”kaltevalle pinnalle” – vaikka kyseisten miesten elämä kääntyikin hankalan alun jälkeen parempaan suuntaan. Tieto kiellosta vaikuttaa leviävän herkästi lasten päiväkotiin (lapsiin ei kohdistunut kyseisissä tapauksissa uhkaa), ja työyhteisö saattaa syrjiä. Eräs kumpaakin haittaa kokenut haastateltu pitikin kieltoa kovempaan ”rangaistuksena” kuin taustatapahtumasta (pahoinpitely) saatua sakkoa. Tietyin varauksin voidaan puhua kaksoisrangaistuksesta (tarkemmin Leppälä & Rantala 2008).

Haastatellut miehet olivat kuitenkin olleet avun piirissä (päihdehoito, miestyö), tai he olivat kohdanneet muutoin palvelualttiita viranomaisia. Palvelutarjonta ei tosin useinkaan liittynyt juuri perheen sisäisen lähestymiskieltoon määräämisprosessiin. Lisäksi tuen ja tiedon saanti asumisesta ja muista palveluista vaikuttaa olleen satunnaista ja vaihtelevaa. Mutta samoin kuin haastatellut naiset, he olivat valmiit ottamaan apua vastaan, millä on ollut suuri merkitys. Lisäksi jokainen korosti lasten tärkeyttä, ja usealla nimenomaan huoli

lapsista vaikutti motivoineen elämänmuutosta; haluttiin olla parempi perheenisä. Erittäin keskeinen tekijä oli myös päihteiden käytön lopettaminen tai merkittävä vähentäminen. Vaikka yhteenpaluu tapojen parantamisen jälkeen ei sisältynyt lainsäätäjän esittämiin varsinaisiin tavoitteisiin, kohentunutta parisuhdetta voitaneen pitää hyvänä vaikutuksena.

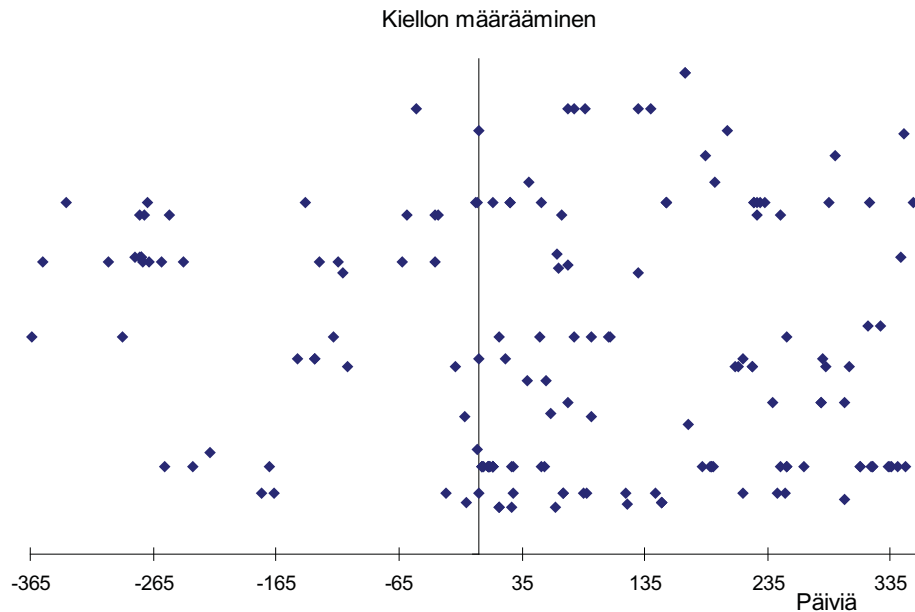
Edellä on esitelty siis hyviä tuloksia. Tärkeää on kuitenkin tiedostaa, että haastatellut olivat hyvin valikoituneita; he eivät suinkaan edusta koko aineistoa. Heidät tavoitettiin välittävien tahojen avulla, jotka ovat olleet tukipalveluntarjoajia. Onnistumisen sijaan onkin mielekästä korostaa niitä tekijöitä, jotka mitä ilmeisimmin edesauttoivat selviytymistä. Niitä ei voi liikaa toistaa: kummallakin osapuolella siis henkinen vahvuus, saatu ulkopuolinen apu ja tuki sekä halu ja kyky ottaa sitä vastaan. Suojatuilla positiivisesti vaikutti myös taloudellinen itsenäisyys ja kieltoon määrättyjä auttoi erityisesti päihteistä luopuminen ja halu pitää yllä hyvää suhdetta lapsiin. Kieltoon määrättyjen haastateluista kävi hyvin ilmi, kuinka viranomaisten tavanomaista paneutuneemmalla otteella saattaa olla suuri merkitys paitsi ryhdistäytymiseen ja lasten hyvinvointiin myös jopa hengissä säilymiseen.

Huonoja tuloksia. Vaikka perheen sisäinen lähestymiskielto vaikutti ryhdistäneen haastateltujen miesten elämää alkuvaikeuksien jälkeen, monella kieltoon määrättyllä vaikutus näyttää olleen päinvastainen. Poliisimerkintöjen mukaan (muun muassa ”putkakeikat”) aineistossa on paljon miehiä, joilla perheen sisäisen lähestymiskieltoon määrääminen näyttää lisänneen syrjäytymistä, joka tosin oli usein jo entuudestaan kohtalainen. Aineisto indikoi paitsi alkoholin ongelmakäytön lisääntymisestä, tapauskohtaisesti myös asunnottomuudesta. Muutama henkilö hakeutui oma-aloitteisesti putkaan, koska ei ollut muuta yösjää, mutta valtaosin sinne päädyttiin, koska henkilö makasi julkisella paikalla ja oli poliisimerkintöjen mukaan ”päihtyneenä kykenemätön huolehtimaan itsestään”. Lisäksi moni kieltoon määrätty näytti syyllistyvän omaisuusrikoksiin (erityisesti näpistyksiin) enemmän kiellon määräämisen jälkeen kuin sitä ennen, mikä viittaa lisääntyneisiin taloudellisiin vaikeuksiin. Kuviossa 10 kukin vaakarivi sisältää yhden henkilön rikosepäilyt¹³.

Samoin omaisuusrikosten ja väkivallan uhriksi joutuminen on suurempaa kiellon jälkeen kuin sitä ennen. Eli siltä osin kuin perheen sisäinen lähestymiskielto on voimistanut syrjäytymiskehitystä, se on myös lisännyt poliisin tehtäviä. Monella putkan kanta-asiakkaalla kyse lienee erilaisten ongelmien kasautumis- ja interaktiovaikutuksista. Esimerkiksi runsas päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat, aggressiivisuus, taloudelliset ongelmat ja kodista häätö vaikuttavat eri tavoin toisiinsa. Ne ovat yhdessä ja erikseen myös

¹² Kolme haastateltua miestä oli lähtökohtaisesti varattomia ja rikostaustaisia, joten he eivät pitäneet taloudellisia kuluja tai leimaantumista varsinaisesti ongelmina.

¹³ Varsinainen tutkimusraportti sisältää kuvat kaikista vastaavista havainnoista.

Kuvio 10 Varsinaiseen kieltoon määrättyjen omaisuusrikosepäilyt poliisiaineistossa (n=169)

tekijöitä, jotka synnyttävät ja vahvistavat helposti syrjäytymistä. Koska monilla tilanne on huonontunut huolestuttavalla tavalla kieltoon määräämisen jälkeen, perheen sisäisen lähestymiskiellon voidaan ajatella joissakin tapauksissa toimineen väliintulevana muuttujana, joka on voimistanut jo aikaisemmin alkanutta syrjäytymiskehitystä.

Muutama kieltoon määrätyn kuolemantapaus vaikuttaisi olevan yhteydessä perheen sisäiseen lähestymiskiellon synnyttämään olosuhdemuutokseen¹⁴. Osa menehtymisistä on johtunut siitä, että keho ei ole enää kestänyt kuluttavaa elämäntapaa. Toki elämäntapa on saattanut itsessään olla ennen aikaiseen kuolemaan todennäköisesti johtava¹⁵, mutta muutamassa tapauksessa perheen sisäisen lähestymiskiellon synnyttämä olosuhdemuutos vaikuttaa lisänneen menehtymisen riskiä ja kuolema on siten ikään kuin ”aikaistunut”. Lisäksi muutaman miehen äkillinen itsemurha on todennäköisesti perheen sisäisen lähestymiskiellon synnyttämän traumaattisen kokemuksen laukaisema. Kodin ja puolison menettäminen voi olla kieltoon määrätylle suuri traumaattinen tapahtuma, joka lisää itsemurhariskiä etenkin, jos siihen liittyy väkivallan julkitulo sekä lisäksi työttömyyttä, sairastamista tai päihde- tai mielenterveysongelmia (ks. Upanne & Lönnqvist 2002; myös Holma 2005, 33). Upanne ja Lönnqvist korostavat paitsi traumaattisen kokemuksen

merkitystä itsemurhan laukaisevana tekijänä myös prosessin yksilöllistä luonnetta (ks. Upanne & Lönnqvist 2002, 141).

Voidaan toki kysyä, missä määrin perheen sisäinen lähestymiskiello on verrattavissa avioeroon, joka on yksi yleinen miesten tekemien itsemurhien taustatekijä, vai tuoko kieltoon määrääminen erotilanteeseen oleellista lisäulottuvuutta. Kielto tulee usealle luultavasti jossain määrin yllätyksenä, ainakin kokemuksen tasolla, ja kun prosessi on nopea, kieltoon ei välttämättä ehdi varautua. Vaikka kielto kestää korkeintaan kolme kuukautta, siihen liittyvät menetykset voivat tuntua lopullisilta: yhdessä hetkessä menee elämäkumppani, koti ja mahdollisesti myös lapset. Joillekin kieltoon määrääminen voi myös synnyttää tunteen julkisesta häpeästä, varsinkin jos väkivalta on ollut siihen asti korkeintaan pienen ihmisjoukon tiedossa. Osa itsemurhan tehneistä oli pitkään ilmentänyt itsetuhoista käyttäytymistä, mutta osalla itsemurha tapahtui ainakin aineiston valossa yllätyksenä.

Naispuolisia kiellon hakijoita ja kiellolla suojattuja kuoli kiellon määräämisen yhteydessä tai sen jälkeen miehiä huomattavasti vähemmän. Edellä on mainittu tapaus, jossa nainen sai surmansa haettuaan kieltoa, kun kieltoon määrättävä provosoitui. Mies todettiin syyntakeettomaksi. Muut kaksi tapausta olivat traagisia elämänkohtaloita, joissa suojattu seurusteli tai asui

¹⁴ Kuolleita miehiä oli yhteensä 11 (kieltoon määrätty tai hakeminen vireillä). Niistä itsemurhia oli 5–7, alkoholiin liittyviä sairauskohtauksia 2–3 ja alkoholiin liittyviä tapaturmia 2–4. Epämääräisyys johtuu siitä, että muutamassa tapauksessa kuolinsyyin määrittäminen oli hankalaa; esimerkiksi lääkkeiden ja alkoholin yhteisvaikutuksesta seurannut menehtyminen saattoi olla yhtä lailla itsemurha kuin vahinko. Itsemurhista kolme tapahtui päivän sisällä kiellon hakemisesta tai määräämisestä. Ainakin kahden alkoholiin liittyvän kuoleman osalta aineisto osoittaa, että menehtyneen miehen elämänhallinta huonontui selvästi kiellon määräämisen jälkeen.

¹⁵ Alkoholin suurkuluttajat ovat olleet erityinen riskiryhmä viime vuosina. Alkoholiverotuksen alentaminen vuonna 2004 johti alkoholin käytön lisääntymiseen erityisesti suurkuluttajilla (Mustonen, Mäkelä & Huhtanen 2007). Vastaavasti alkoholiin liittyvät äkkikuolemat lisääntyivät runsaasti: vuonna 2004 viikossa tuli ilmi keskimäärin kahdeksan alkoholiperäistä kuolemaa edellisvuotta enemmän, mikä tarkoittaa 17 prosentin lisäystä (Koski, Siren, Vuori & Poikolainen 2007).

kuollessaan edelleen saman ammatti/taparikollisen kanssa, joita vastaan oli aiemmin hakenut kieltoa. Toinen teki itsemurhan ja toisen kuolema luokiteltiin tapaturmaksi. Näillä naisilla oli kumppaninsa tavoin ilmeisen vakavia elämönhallinnallisia ongelmia ja rikoskäyttäytymistä; toisaalta väkivaltaisesta ja uhkaavalla tavalla käyttäytyvästä rikostaustaisesta kumppanista irrottautuminen ei myöskään ole helppoa.

Lienee perusteltua sanoa, että siltä osin kuin joillakin kuolemantapauksilla on yhteys perheen sisäiseen lähestymiskieltoon, kyse on odottamattomista ja haitallisimmista sivuvaikutuksista. Kieltoon määrättyjen riski päätyä asunnottomiksi oli sen sijaan jossain määrin ennakoitavissa. Aineisto kertoo kaiken kaikkiaan siitä, että perheen sisäisen lähestymiskiellon haittoja ei voi pelkistää kieltoon määrättyjen osalta asumiskysymykseen. Vaikka voidaan toivoa, että he kykenisivät huolehtimaan itsestään, näin ei useinkaan ole. Moni kulkee valmiiksi kaltevilla pinnalla, joka kestää huonosti lisävastoinkäymisiä. Vastaavasti suojattujen osalta sen tiedostaminen, että kiellon hakeminen saattaa provosoida vastapuolta, ei riitä. Tilanteisiin tulee pystyä järjestelmällisesti varautumaan ottaen huomioon, että vastapuolen käyttäytyminen saattaa olla hyvin arvaamatonta alkoholin käytön tai mielen-terveysongelman takia.

Tutkimusraportin analyyseissä on myös kuvattu aineistoon perustuva tarina aikamiespojasta ja hänen kiellolla suojatusta iäkkästä ja puolustuskyvyttömästä äidistään. Tapaus kuvastaa molemminpuolista riippuvuussuhdetta ja äidin ambivalenttia suhtautumista väkivaltaiseen poikaansa, jonka rikkomisista hän ei aina tee rikosilmoitusta. Tämäkin tapaus peräänkuuluttaa tuen ja avun merkitystä kummallekin osapuolelle hyvinvoinnin ja kiellon toimivuuden näkökulmasta.

Valitettavasti lapsiin kohdistuneista vaikutuksista ei ollut saatavilla tarkkaa, konkreettista tietoa kiellon määräämisen jälkeiseltä ajalta, ja kuten on todettu, heidän asemansa perheen sisäistä lähestymiskieltoa määrättäessä on ylipäänsä epä määräinen. Viranomaisjärjestelmä ei ole erikseen huomioinut heitä tässä nimenomaisessa perheen kriisitilanteessa. Kuinka tilanne on käytännössä otettu haltuun, edellyttäisi erityisesti lastensuojelutoimien tutkimista. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että lapsia haittaa muun muassa asiantuntija-avun saannin puute tässä perheen nimenomaisessa kriisissä sekä alistainen asema prosessin eri vaiheissa. Esimerkiksi suojaamisen perusteet samoin kuin kieltoon määrätyn vanhemman tapaamisista sopiminen eivät vaikuta selviltä. On tilanteita, joissa lapsiin on kohdistunut väkivaltaa tai tappouhkaus, mutta kieltoon määrätty on silti saanut tavata heitä ilman valvontaa. Samoin on tilanteita, joissa lapsiin ei ole kohdistunut ilmeistä uhkaa samalla, kun he ovat kärsineet isän yllättävästä poismuutosta ja hankaluuksista tapaamisissa.

10 Tavoitteiden toteutuminen

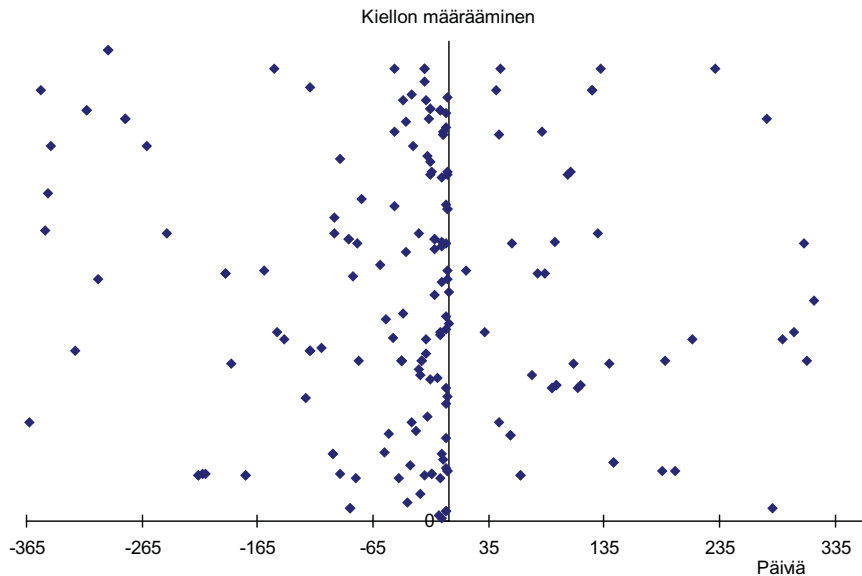
Perheen sisäistä lähestymiskieltoa koskevalla lailla tavoiteltiin väkivallan vähentymistä ja tulevien väkivalta- tapahtumien ennalta ehkäisyä sekä naisten, vanhusten ja lasten aseman parantumista. Kiellon katsottiin myös edistävän rikosvastuun toteutumista siten, että suojattu voisi kiellon turvin, ilman väkivallan uhkaa, kertoa pahoinpitelystä rikostutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä¹⁶. Lisäksi ajateltiin, että perheen sisäinen lähestymiskielto tuo suojatun elämään rauhallisen ajanjakson, jonka aikana hän voi järjestää elämänsä.

Tavoitteet esitettiin yleisen tasoissa ilman, että toivottujen vaikutusten syntymisen logiikkaa avattiin: uhkaavan henkilön poistaminen kotoa esitettiin samanaikaisesti lähtökohdaksi ja keinoksi. Oletettiin lähinnä, että kodista poistaminen vähentää väkivaltaa, joskin tiedostettiin, että kiello voi provosoida kieltoon määrättyä. Ei esitetty näkemyksiä siitä, missä määrin väkivallan vähenemistä pitäisi tapahtua, jotta lakia voitaisiin pitää onnistuneena. Myöskään ei pohdittu, kuinka suhtautua mahdollisiin haittavaikutuksiin. Näistä syistä tavoitteiden toteutumiseen on jo lähtökohtaisesti vaikea antaa selkeää vastausta.

Kysymystä väkivallan vähentymisestä perheen sisäisen lähestymiskiellon ansiosta oli mahdotonta selvittää myöskään ilmiön luonteen takia. Lähisuhdeväkivalta on tyypillisesti piilorikollisuutta, joten suojattujen väkivalta- ja häirintäkokemusten selvittäminen kieltoon määräämisen jälkeen edellyttäisi heille suunnattua kyselyä. Yhteydenotto Oikeuspoliittisesta tutkimuslaitoksesta sisältää kuitenkin riskin tilanteen kärjistymisestä, jos osapuolet asuvat yhä yhdessä. Lisäksi on tutkimuseettisesti kyseenalaista lähestyä mahdollisesti hyvin stressaantunutta henkilöä arkaluontoisiin asioihin liittyen ilman hänen etukäteiseen harkintaan perustuvaa suostumustaan. Joka tapauksessa saatujenkin tulosten perusteella on selvää, että tavoitteiden toteutumisesta ei voisi antaa yksiselitteistä vastausta millään menetelmällä. Onnistuneeseen lopputulokseen vaikuttavia tekijöitä on runsaasti alkaen siitä, että ehkäistävä ilmiö on moniulotteinen ja osapuolilla on lähtökohtaisesti erilaisia olosuhteita. Lisäksi toimeenpanon laatu vaihtelee – kummankin ryhmän sisällä viranomaispalvelussa on havaittavissa epäsuhtaisuutta.

Poliisiaineiston mukaan perheen sisäiseen kieltoon määrättyjen väkivaltaepäilyt keskittyivät joka tapauksessa kieltoa edeltävälle ajalle, ja ne vähenivät huomattavasti kiellon määräämisen jälkeen yleisesti tarkasteltuna (kuvio 11).

¹⁶ Jos kiellon taustatapahtumista alkaa rikostutkinta, kiello ei ole todennäköisesti kuitenkaan voimassa enää oikeuskäsittelyn aikaan, ellei sitä ole uusittu tai ellei sen päätteeksi ole haettu tavallista lähestymiskieltoa.

Kuvio 11 Varsinaiseen kieltoon määrättyjen pahoinpitelyepäilyt poliisiaineistossa (n=169)

Kuvion sisältämästä tiedosta ei voi kuitenkaan tehdä varmaa päätelmää tilanteen rauhoittumisesta, sillä suojatut eivät välttämättä ilmoita väkivallan jatkumisesta. On myös vaikea arvioida, kuinka moni varsinaiseen perheen sisäiseen lähestymiskieltoon osallisista parisunnista on palannut asumaan yhteen kiellon aikana tai pian sen jälkeen, mutta aineisto antaa viitteitä siitä, että se ei ole harvinaista. Poliisimerkinnoista riippumatta väkivalta on siis voinut tällöin yhtä lailla pahentua, jatkuu samantapaisena, vähentyä tai loppua. Lisäksi, kuten on jo tullut esille, lasten asema on prosessissa epäselvä, eikä tutkimus tue sellaista näkemystä, että perheen sisäinen lähestymiskielto itsessään parantaisi heidän asemaansa.

Varmasti tiedetään kuitenkin tapauksia, joissa tilanne on rauhoittunut vähitellen kiellon määräämisen jälkeen, ja suojattu on päässyt irti entisestä, väkivaltaisesta kumppanistaan. Tietyin varauksin tilanteita, joissa perheen sisäisen lähestymiskieltoon hakeminen tai väliaikaisen kiellon myöntäminen on johtanut nopean eron takia tavallisen lähestymiskieltoon hakemiseen, voi myös pitää positiivisina. Niitä oli muutama kymmenen tapausta. Joissakin näissä tapauksissa väkivallan tiedetään silti jatkuneen. Lisäksi tiedetään myös tapauksia, joissa suojattua on painostettu vetäytymään oikeuskäsittelystä sen jälkeen, kun poliisi on määrännyt väliaikaisen perheen sisäisen lähestymiskieltoon.

Tuoreimmat tiedot naisten parisuhdeväkivallan takia tapahtuneista kuolemista vuosilta 2005 ja 2006 eivät anna perusteita sanoa, että perheen sisäisellä lähestymiskieltoilla olisi ollut naisten kuolemia vähentävää vaikutusta¹⁷. Luvut ovat hieman pienempiä kuin vuonna 2004, mutta se selittyy luontevimmin satunnaisvaihtelulla.

Yksi lain tavoite koski rikosvastuun edistämistä olettaen, että kiello mahdollistaa tehokkaan esitutkinnan tilanteissa, joissa käsillä on rikosasia. Aineisto ei anna syytä olettaa, että perheen sisäisellä lähestymiskieltoilla olisi merkittäviä, yhdensuuntaisia vaikutuksia rikostutkinnan etenemiseen. Joissain tapauksissa kiello on voinut hyvinkin auttaa suojattua toimimaan asianomistajan roolissa, mutta aineistossa on tapauksia, joissa on selvästi käynyt päinvastoin. Useissa tapauksissa, joissa suojattu perui lähestymiskieltoasian oikeuskäsittelyn saatuaan väliaikaisen kiellon, taustatapahtumaan liittynyt rikosepäily ei johtanut tuomioon. Yksinkertaisin syy olisi se, ettei asianomistaja katsonut syytä tai toisesta voivansa jatkaa tutkintaa, jos kyse oli lievistä pahoinpitelystä tai laittomasta uhkauksesta (ovat asianomistajarikoksia). Syiden kattava selvittäminen edellyttäisi kuitenkin kaikkien aineiston tapausten työlästä rikos- ja tutkintailmoitusten, esitutkintapöytäkirjojen ja oikeuden ratkaisujen sisältämän materiaalin läpikäymistä, ja saatu tieto jäisi silloinkin tulkinnanvaraiseksi ilman haastattelu-tietoa. Jos taas taustalla on painostusta, haastatteluun suostuminen ei ole oletettavaa ja sen tekeminen olisi tutkimuseettisesti kyseenalaista.

Ei vaikuta siltä, että poliisilla olisi mieltä olla tutkimatta rikosasiaa sillä verukkeella, että väkivalta epäillylle määrätään poliisia joka tapauksessa työllistävä väliaikainen lähestymiskielto. Aineisto ei myöskään ilmennä tällaista tapahtuneen. Osassa tapauksia, joissa perheen sisäistä lähestymiskieltoa haetaan suoraan kärjäoikeudelta, tuomari kuitenkin toteaa rikoksen tapahtuneen ilman, että tapahtumasta on tehty tai siitä tehdään rikostutkinta. Tällaisista tilanteista esimerkiksi pahoinpitelystä jää antamatta tuomio. Siinä mielessä lähestymiskielto voi ikään kuin korvata rikosasian käsittelyn, mutta kyse on tällöin

¹⁷ Henkirikostietokannan mukaan parisuhdeväkivaltaan kuolleita naisia oli 22 vuonna 2003, 25 vuonna 2004, 20 vuonna 2005 ja 21 vuonna 2006 (lähteenä myös Heiskanen 2008).

kiellon hakijan omasta "valinnasta". Kyse rikosvastuun paremmasta toteutumisesta perheen sisäisen lähestymiskiellon vaikutuksesta vaikuttaakin aineiston mukaan tilanteelta, jossa ratkaisevaa on suojatun tietoisuus toimintamahdollisuuksista sekä hänen ja kieltoon määrätyn keskinäinen suhde. Voisikin todeta, että hakijalle suunnatut henkiset, turvallisuutta takaavat ja oikeudelliset tukipalvelut edistäisivät myös tavoitteeksi asetettua rikosvastuun toteutumista.

Jos vastauksia halutaan yleistasoiisiin kysymyksiin, ehkäistiinkö lakiuudistuksella perheväkivaltaa tai lisääntykö sen avulla suojattujen turvallisuus, vastaus on siis osin kyllä, osin ei. Yksi selvä tulos on, että yksittäiset tapaukset ovat monista yhtäläisyyksistä huolimatta aina myös erilaisia niin taustoiltaan kuin vaikutuksiltaan. Vaikka tavoitteiden ainakaan yksiselitteisen merkittävästä toteutumisesta ei voida puhua, toki ne ovat silti saattaneet toteutua kohtalaisesti. Tavoitteiden toteutumisen tarkastelu on arvioinnin kokonaisuudesta kuitenkin pieni osa: vaikutukset voivat olla tavoitteiden mukaisia tai yllättäviä, olivatpa ne hyviä tai huonoja. Toinen kysymys on se, kuinka paljon ja minkälaatuisia haittoja sallitaan, jotta kiellon voi kokonaisuudessaan sanoa toimivan riittävän hyvin. Toisin sanoen voidaan kieltoa pitää toimivana esimerkiksi silloin, jos se jossain määrin vähentää väkivaltaa ja estää sen kumuloitumista, mutta aiheuttaa samalla merkittäviä haittavaikutuksia sen osapuolille, lapset mukaan luettuina?

11 Tulosten arviointia

Sääntelyn tarkoituksenmukaisuus. Perheen sisäistä lähestymiskielloa koskevassa lainvalmistelussa ja toimeenpanossa on ollut paljon ongelmia. Loogisesti voi olettaa, että jos lähtökohdat ovat epärealistiset ja tavoitteet epämääräiset, toimeenpanoa varten säädetty lakitekniset yksityiskohdat ja viranomaisohjeistus ovat herkästi epätarkoituksenmukaisia. Näin on pitkälti käynyt.

Se, että aineistossa näkyy vahvasti alkoholi ja mielenterveysongelmat ei liene suuri yllätys silloisen keskustelun puutteesta huolimatta. Yleisen rikostaus-taisuuden ja häiriökäyttäytymisen korkea aste lienee yllättävämpi. Näillä seikoilla on huomattavaa merkitystä siihen, kuinka kielto toimii käytännössä – sekä suojatun että kieltoon määrätyn näkökulmasta. Yhdysvalloissa lähestymiskielloja tutkinut Klein (1996, 207) pitää monen kieltoon määrätyn taipumusta rikoskäyttäytymiseen syynä sille, että lähestymiskiellot eivät ole tarjonneet toivottua suojaa.

Tuntuu mielekkäältä, että perheen sisäistä lähestymiskielloa ei määrätä vähäisin perustein, koska sillä puututaan niin vahvasti kieltoon määrättävien perusoikeuksiin – ja kuten tutkimuksessa on tullut esille, joissakin tapauksissa myös elämän edellytyksiin. Toisaalta tiukat kriteerit näyttävät johtavan siihen, että

tapaukset ovat keskimääräisesti "liiankin" vakavia puuttavaksi juuri perheen sisäisellä lähestymiskiellolla, ainakaan ilman lain soveltamiseen integroitua, mittavia turva- ja tukipalvelujärjestelmiä. Toisin sanoen kumpikin osapuoli olisi tarvinnut apua paljon aikaisemmin. Elämäntilanne on lähtökohtaisesti niin vaikea – muutenhan perheen sisäistä lähestymiskielloa ei haettaisi tai määrättäisi – että kaikkien ei voi olettaa kykenevän uusiin ja ulkopuolisin silmin mielekkäisiin ratkaisuihin pelkän kiellon vaikutuksesta ilman tukitoimia. Nimenomaan vakavassa kriisitilanteessa, jossa apua tarvittaisiin, ihminen ei välttämättä käyttäydy rationaalisesti ja hakeudu oma-aloitteisesti kriisiavun pariin. Tukipalvelujen tarjonnan takaaminen olisi kuitenkin merkinnyt sosiaali- ja terveystoimen alaan ulottuvaa lisäsääntelyä ja huomattavia lisäresursseja.

Tutkimuksesta nousee esille ryhmiä, jotka ovat erittäin huolestuttavia ja jotka tarvitsevat erityistä tukea. Yksi ryhmä on tapaukset, joissa väliaikaisella kiellolla suojattu ei ole jatkanut prosessia käräjäoikeudessa saadakseen varsinaisen kiellon. Aineisto viittaa vahvasti siihen, että osaa heistä on uhattu tai painostettu. Ulkomaalaistaustaiset ovat toinen ryhmä; heitä on erityisesti edellä mainittujen joukossa. Lisäksi moni iäkäs ihminen, joka on hakenut suojaa aikamiespoikaansa vastaan, on usein hyvin puolustuskyvytön ja ristiriitaisessa tilanteessa. Hänen aikuinen, monin tavoin syrjäytynyt ja väkivaltainen poikansa olisi varsinaisesti ulkopuolisen hoidon tarpeessa. Iäkkäiden välistä parisuhdetta esiintyi myös, ja siinä erityispiirteenä (väkivallan ja sen uhan lisäksi) oli itseään vanhemman naispuolisen kumppanin taloudellinen hyväksikäyttö.

Aineistossa näkyi selvästi runsas ja toistuva alkoholin käyttö ja siihen liittyvä arvaamaton väkivalta. Juomisputket kestävät usein pitkään. Aineisto antaa joi-tain viitteitä siitä, että tähän ryhmään kuuluva kieltoon määrätty rikkoo kieltoa herkästi. Hyvin suuri ongelma on elämäntilanteet, joissa kieltoon määrättyllä on paitsi arvaamatonta käyttäytymistä ja muuta henkistä epätasapainoa myös rikollista menneisyyttä. Väkivalta on usein rajua, eikä irtautuminen ole helppoa.

Huolen kohteena ovat myös aineiston väkivallantekijät. Vaikka perheen sisäisessä lähestymiskiellossa kyse ei ole rikosoikeudellisesta rangaistuksesta, se on luonteeltaan varsin lähellä sitä. Kiellosta on seurannut monelle kieltoon määrättylle haitallisia vaikutuksia, ja sitä on pidetty hyvin perustein kovempaa "rangaistuksena" kuin taustatapahtumasta, kuten pahoinpitelystä, saatua sakkoa. Lisäksi osalla elämän olosuhteet huonontuivat kiellon määräämisen jälkeen dramaattisesti siten, että kyse ei ole ollut vain väliaikaisesta tilasta. Kuten on todettu, muutama kuolemantapaus vaikuttaisi olevan yhteydessä perheen sisäiseen lähestymiskiellon synnyttämään olosuhtemuutokseen.

Rikosoikeudelliset rangaistukset ovat voimakkain keino puuttua yksilön elämään. Suomessa henkilö voidaan poistaa rikosperusteisesti omasta kodista (pitempiaikaisesti) käytännössä vain, jos hänet tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tör-

keistä rikoksista saatetaan määrätä hyvinkin ankara vapausrangaistus, mutta tuomittuja ei jätetä heitteille¹⁸. Liikkumisrajoituksia lukuun ottamatta kieltoon määrätty säilyttää toki vapautensa samalla, kun hänet veloitetaan poistumaan kotoaan eikä hän saa palata sinne kiellon voimassaoloaikana. Viranomaisille ei kuitenkaan asetettu velvollisuutta osoittaa asianmukaista asumispaikkaa. Laki ei muutoinkaan velvoita viranomaisia huolehtimaan edes välttämättömiltä osin kieltoon määrätyn selviytymisestä.

Kyse ei ole siitä, etteikö perheen sisäinen lähestymiskielto olisi tapauskohtaisesti ilmeisen tarpeellinen lähisuuhdeväkivaltilaan puuttumisen keino, vaan seuraamuksen kohtuullisuudesta suhteessa tekoon¹⁹. Vaikka kieltoon määrätty olisi kiistatta syyllistynyt lähestymiskiellon perustana oleviin vakaviin tekoihin, saattaisi olla syytä pohtia, voitaisiinko hänen selviytymistään edistää ja täten ehkäistä kiellosta aiheutuvia haittoja esimerkiksi velvollisuudella tarjota tilapäiseksi asunnoksi soveltuva paikka ja tukipalveluita (kuten päihdehoito- ja mielenterveyspalveluita). Tukitoimet saattaisivat myös vähentää kiellon rikkomisia sekä suojatun aloitteellisuutta yhteydenpidossa, jos hän tietää että kieltoon määrättyllä, joka usein on pitkäaikainen kumppani, on inhimilliset tarpeet täyttävät elinolot. Sosiaalitoimen velvoittavuuden (palvelujen kattavuus/riittävyys ja aktiivinen tarjonta) asteen lisääminen edellyttäisi kuitenkin merkittävää lisäresursointia ja kuntien lakisääteisten tehtävien uudelleenarviointia.

Voidaan tietenkin ajatella, että vastaajat ovat aikuisia ja rationaalisia ihmisiä, joilla on oikeus hankkia avustaja käräjäoikeuden käsittelyyn, jossa he voivat pitää huolta oikeuksistaan, vaikka kielto määrättäisiinkin. Ottaen huomioon sen, mitä nyt tiedämme heidän taustoistaan ja kiellon luonteesta kriisinä, on kuitenkin ymmärrettävää että puolet vastaajista ei saavu käräjäoikeuden käsittelyyn ja ettei asuminen ole monelle ensimmäinen mieltä painava seikka.

Sekä yksityiskohtaisella että yleisluontoisella sääntelyllä on vahvuutensa ja ongelmansa (esim. Tala 2005, 114). Yleisluontoisuus lisää soveltamisen joustavuutta tapauskohtaisesti, kun taas yksityiskohtaiset muotoilut

parantavat ohjaustarkkuutta. Perheen sisäinen lähestymiskielto on lähellä rikosoikeudellista sääntelyä, ja sillä rajoitetaan perusoikeuksia ja käytännössä toisinaan heikennetään inhimillisen elämän edellytyksiä. Siksi voisi ajatella, että nykyistä lakia yksityiskohtaisempi sääntely olisi ollut suotavaa. Se, että lakiin on sisällytetty hankalasti toteutettava kokonaisuuskanta, ei riitä ehkäisemään haitallisia sivuvaikutuksia. Yksityiskohtaisempi sääntely olisikin lisännyt ennakoitavuutta ja yhtenäisyyttä sekä estänyt monien ”turhien” haittojen koitumista kiellon osapuolille. Vahva poliittinen paine lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että lainvalmistelussa tarkkuus kärsi tärkeisiin yksityiskohtiin liittyen. Lähtökohtaisempi epävarmuus lain mielekkyydestä ja voimakkaammat vastakkainasettelut voivat toki viivästyttää lainvalmistelua, mutta ne johtavat todennäköisesti perustellumpiin sisällöllisiin ratkaisuihin.

Vallankäytön monimutkaisuus. Laki haluttiin saada voimaan siitä huolimatta, että tukipalvelujen tarjontaa ei integroitu toimeenpanoon, vaikka se nähtiin toimivuuden edellytyksenä. Merkillepantavaa on myös, että osa riskeistä tiedostettiin, mutta niiden merkitystä ei huomioitu. Herää kysymys, miksi tiedossa olleet epäkohdat sivuutettiin lainvalmistelussa eikä toimeenpanon yksityiskohtiin kiinnitetty riittävästi huomiota? On inhimillistä ja selvää, että kaikkiin ongelmiin ei pystytä lainvalmistelussa varautumaan, mutta tässä tapauksessa tietopohjan ja näkökulmien valikoituneisuus on silmiin pistävää, samoin vahva poliittinen paine. Tilannetta on mielekästä purkaa vallankäytön näkökulmasta.

Lakiuudistuksen tarpeellisuutta perusteltiin ve-toamalla naisuhritutkimuksen (Heiskanen & Piispa 1998) tuloksiin ja kansainvälisiin sopimuksiin, joissa korostetaan pyrkimyksiä vähentää naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Lainvalmistelun aikainen keskustelu naisiin kohdistuvasta väkivallasta korosti vahvasti miesten vallankäyttöä ja naisten alistaisuutta. Naisliike ja nais-tutkimus kytkeytyivät tiiviisti toisiinsa. Väkivallan osalta tärkeänä pidettiin paitsi tukipalvelujen kehittämistä ja lisäämistä väkivaltaa kokeneille naisille myös rikosoi-

¹⁸ Vankeusrangaistuksen keskeisistä ideoista säädetään vankeuslain 1 luvussa, jonka 3 § 3 momentin mukaan: ”vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään”. Lisäksi lain 7:1 velvoittaa viranomaiset huolehtimaan vankien perustarpeista, kuten asianmukaisista asuin- ja peseytymistiloista ja 7:5:n mukaan vankien ruokahuolto on järjestettävä ”siten, että vangit saavat terveellisen, monipuolisen ja riittävän ravinnon”. Laki velvoittaa toisin sanoen valtion pitämään ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituista huolta.

¹⁹ Kysymyksen oikeudellista problematiikkaa on tarkasteltu tarkemmin artikkelissa, jossa perheen sisäistä lähestymiskieltoa tarkastellaan muun muassa rikosoikeudellisen suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteen näkökulmasta (Leppälä & Rantala 2008). Tätä tarkastelua voi arvostella sillä perusteella, että perheen sisäinen lähestymiskielto ei ole rikosoikeudellinen rangaistus. Se ei myöskään asiallisesti ole pakkokeino, turvaamistoimi eikä liiketoimintakielto, vaikka se näihin usein rinnastetaankin, vaan omalajinen oikeusilmiö. Laajasti ymmärrettynä rikosoikeuden keskeisten periaatteiden voitaneen kuitenkin katsoa ulottuvan rangaistuksen lisäksi myös edellä mainittuihin keinoihin. Tarkastelua puoltaa myös tavallisen lähestymiskiellon vahva rinnastus rikosoikeudellisiin interventioihin. Lisäksi näkemys, jonka mukaan perheen sisäisen lähestymiskiellon oikeudellinen luonnehdinta ”tekniisesti poissulkee” tarkastelun rikosoikeudellisen suhteellisuus- ja yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta, on haittojen vakavuuden näkökulmasta ongelma itsessään. Tällöin oikeudellinen järjestelmä ikään kuin sallii rajuja perusoikeuksiin puuttumisia sillä perusteella, että niiden oikeudellinen luonne määritellään väljästi. Perheen sisäisen lähestymiskiellon taustatapahtumien rikosoikeudellisen moitittavuuden, niistä mahdollisesti lankeavan seuraamuksen ja kiellon tosiasiallisten seurausten suhteen arviointi on myös kriminologisesti tärkeä kysymys.

keudellista puuttumista ja oikeudellisten menetelmien kehittämistä sekä väkivallan tekijöiden vastuuttamista. Nämä kaikki ovat yhdessä tarkoittaneet, että on ollut epäkorrektia esittää miesten väkivaltaiselle käyttäytymiselle syytä tai selityksiä – liittyen esimerkiksi alkoholin käyttöön, mustasukkaisuuteen, mielenterveysongelmiin tai muihin elämänhallintaongelmiin. On myös haluttu tietoisesti irtautua selitysmalleista, jotka painottavat pariskunnan vuorovaikutusongelmia. Ajattelumalli on ollut ehdoton ja periaatteellinen, minkä takia kyseisessä kontekstissa ei ole ollut tyyppillistä esimerkiksi luokitella väkivallan tekijöitä erilaisiin ryhmiin väkivallan luonteen, kontekstin tai erilaisten elämänhallintaongelmien näkökulmasta.

Väärintekijän poistaminen vääryyttä kärsineen luota olikin samanaikaisesti lainvalmistelun lähtökohta ja vaikutusmekanismin ydin. Lain toimivuuden logiikka esitettiin siten yksioikoisena varsinkin, kun lain tarvetta perusteltiin ensisijaisesti uhrin oikeutena jäädä omaan kotiin. Väkivallan sivuutettu konteksti on kuitenkin vaikuttanut perheen sisäisen lähestymiskiellon toimivuuteen negatiivisesti – ja sitä kautta myös suojattujen turvallisuuteen ja oikeusturvan toteutumiseen.

Oikeuksiin vetoaminen on ihmisoikeuksien puolesta kamppaileville liikkeille tyyppinen tapa hakea vastinetta sorretuille (Kostiner 2003, 325–329). Riskinä ovat kuitenkin yksinkertaistavat lähtökohdat ja päätelmät (Smart 1989, 138–150). Lisäksi vastakkainasetteluun perustuva tavoite tuottaa sosiaalista muutosta lain avulla sivuuttaa herkästi erot ihmisryhmien sisällä (ks. Roach Anleu 2000, 69). Tarkasteltu laki valmisteltiin olettaen, että perheen sisäisen lähestymiskiellon hakijat muodostavat suhteellisen homogeenisen ryhmän, jonka olosuhteet ja tarpeet ovat samat kuin vanhuksilla, lapsilla, maahanmuuttajilla ja miespuolisilla väkivallan uhreilla eli muilla mahdollisilla kieltoa hakevilla. Lailla on ilmeisesti tavoiteltu myös symbolista, ihmisten yleiseen tietoisuuteen, arvoihin ja moraaliiin vaikuttamista (ks. Tala 2004, 389).

Voinee sanoa, että lainvalmisteluun osallistuneet ovat käyttäneet merkittävää valtaa lakia suunnitelllessaan. Valta on ollut hyvántahtoista siinä mielessä, että sillä on pyritty auttamaan alistaisessa asemassa olevia. Valta on näkynyt käytännössä siinä, mitä on painotettu ja mitä sivuutettu, minkälaista tietopohjaa on hyödynnetty ja minkälaista ei. Tällä vallankäytöllä ei kuitenkaan sivuutettu ainoastaan kieltoon määrättyjen (alistajien) tarpeita vaan myös suojattujen (alistettujen).

Idit Kostiner (2003) on tutkinut sosiaalista muutosta ajavien liikkeiden suhtautumista lakiin muutosten aikaansaajana. Hän tuo esille kolme skeemaa, joiden mukaisesti lain merkitystä retorisesti perustellaan. Ne on syytä ymmärtää eräänlaisina ideaalityypeinä. Yksi skeema on poliittinen, toinen instrumentalistinen ja kolmas kulttuurinen.

Perheen sisäinen lähestymiskielto painottuu poliittiseen skeemaan, jonka keskiössä on valtarakenteet. Niihin vaikuttaminen rakentuu vastakkainasettelulle:

me heitä vastaan. Tärkeintä on valtaistaa sorrettuja, jotta he pystyisivät irtautumaan alistavasta suhteesta ja ohjaamaan paremmin elämäänsä. Motivoivana tekijänä on suuttumus sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden jatkuvuudesta. Toiminta on taistelua vääryyksien oikaisemiseksi, ja on tärkeää saada aikaiseksi massaliike valtasuhteiden muuttamiseksi. Katsotaan, että samoin ajattelevien ryhmällä on voimaa. Haittapuolena on kuitenkin, että toiminta yhdenmukaistaa varsinaisen kohderyhmänsä.

Lainvalmistelua taustoitti feministisen diskurssin sävyttämä paine saada laki aikaiseksi, jotta oikeudellinen keinovalikoima taistelussa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan lisääntyy. Kyseessä oli tiettyssä mielessä laaja, kansainvälinen yhteishanke, jota toteutettiin samanaikaisesti eri maissa. Muiden maiden valmisteluun vedottiin, samoin kansainvälisten sopimusten pyrkimyksiin vähentää naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Taustalla voidaan nähdä eräänlainen massaliike. Voidaan myös todeta, että lakiuudistuksen näkökulmat ovat rajoittuneita ja kohderyhmät on yhdenmukaistettu siinä mielessä, että eri ryhmien saati yksilöiden erilaisia tarpeita ja ongelmia ei otettu huomioon; ei suojattujen eikä kieltoon määrättyjen. Samalla valmisteluun on sisällytetty vastakkainasettelua sukupuolten välillä.

Instrumentalistisen skeeman ydin on yksilöiden tarpeissa ja niihin vastaamisessa varmistamalla asiaankuuluvat resurssit ja palvelut. Erilaisten alaryhmien erilaiset tarpeet pitää osata tunnustaa, ja haasteena onkin tarpeiden moninaisuus ja niiden havaitseminen. Tarpeet voivat olla materiaalisia tai henkisiä. Motivoivana tekijänä on halu auttaa heikompia. Tavoitellaan konkreettisia ja mittauksin todennettavia nopeita muutoksia samalla, kun tiedostetaan tuloksellisuuden näyttämisen vaikeus. Instrumentalistinen skeema oli lainvalmistelussa myös esillä palvelujen tarpeellisuuden korostumisena, mutta se jäi poliittisen skeeman jalkoihin, mikä korostaa sitäkin voimakkaammin lainvalmistelun poliittista luonnetta. Vaikuttaakin siltä, että tärkeämpää kuin realistiset lähtökohdat oli laki itsessään.

Sen sijaan kulttuurinen skeema vierastaa lähtökohtaisesti lakia muutoksen instrumenttina, koska se katsoo sosiaalisen todellisuuden olevan siihen liian monimutkainen. Keskeistä on itsestään selvinä pidettyjen, karkeiden ja harhaanjohtavien ajatusmallien kyseenalaistaminen. Sen myötä yhteiskunnallisen toiminnan laatu paranee, joskaan tuloksia ei pidä odottaa nopealla aikataululla. Sosiaaliset ongelmat eivät viime kädessä synny resurssien puutteista vaan vääristä ajattelumalleista. Sen takia vierastetaan myös poliittista skeemaa, koska sen taipumus on yksinkertaistaa ja tuottaa negatiivista ajattelua. Motivoivana tekijänä on erilaisuuden havaitseminen, ja keskeinen toimintamenetelmä on koulutus.

Voidaan kysyä, onko perheen sisäisellä lähestymiskielolla haluttu ensisijaisesti oikeutta, tarpeisiin vastaamista vai väkivallan vähentämistä. Entä sulkevatko ne toisiaan pois? Nykykeskustelussa nähdään

jo aiempaa laveammin, että miesten väkivaltaista käyttäytymistä parisuhteessa voidaan legitimiesti tarkastella muistakin kuin vallankäytön näkökulmista (esim. STM 2007). Alkoholin ja mielenterveysongelmien merkitys etenkin vakavaa väkivaltaa usein osaltaan selittävinä tekijöinä kannattaa ottaa huomioon varsinkin, jos väkivallan halutaan vähenevän. Samoin väkivallan dynamiikka voi olla eri ikäisten ja eri olosuhteissa elävien välillä hyvin erilaista. Kaikki tällaiset tekijät vaikuttavat perheen sisäisen lähestymiskiellon toimivuuteen.

12 Näkökohtia kehittämiseen

Perheen sisäisellä lähestymiskiellolla on puututtu vakavaan ja monitahoiseen ongelmaan eli kodissa tapahtuvaan lähisuhteiden väkivaltaan. On selvää, että mielekkäitä interventioita on edelleen syytä kehittää. Toimivuuden edellytyksenä on kuitenkin realismi.

Jos lähdetään liikkeelle voimassa olevasta perheen sisäisestä lähestymiskiellosta, prosessissa on yksinkertaisia ja teknisluontoisia mutta kauaskantoisia ongelmia, joita on mahdollista korjata. Joitain kiellon haitallisista ja ei-toivotuista sivuvaikutuksista voidaan siis ehkäistä tulevaisuudessa voimassa olevaan lakiin tehtävillä teknisillä muutoksilla sekä viranomaisten koulutuksella ja heille suunnatulla ohjeistuksella. Toiminnasta aiheutuu kuitenkin vakavia haittoja, jotka palautuvat lain lähtökohtiin ja toteutusmuotoon. Kaikkien merkittävien haittojen ehkäisy koskien kiellon kumppaakin osapuolta vaatii huomattavaa yhteiskunnallista tahtoa ja resurssointia tukipalveluihin. Se edellyttää lain koko sisällön ja vaikutusmekanismien ennakkoluulotonta uudelleenarviointia liittyen kiellon osapuolten erilaisiin ongelmiin, tarpeisiin ja konteksteihin, lapset mukaanluettuina.

Ohessa on tiivistetysti keskeisimmät ongelmat ja niitä loogisesti seuraavat kehittämissuhteudet.

1. Toimeenpaneuvien viranomaisten puutteellinen tiedonhallinta ja tiedonvaihto

- Tiedonhallinnan systematisointi, ohjeistuksen selkiyttäminen sekä yhteistyömuodoista sopiminen.

2. Palvelujärjestelmän irrallisuus toimeenpanoprosessista

- Kiellon hakijoille henkistä, oikeudellista ja tarpeen mukaan sosiaalista tukea sekä palveluja turvallisuuden varmistamiseksi.
- Lasten tapaamisiin valvottuja tapaamispaikkoja ja muilta osin lasten tarvitsemien palvelujen kartoitus ja tarjonta.
- Kieltoon määrättävälle asumispalveluja ja muita sosiaalista apua tarpeen mukaan, oikeudellista apua sekä päihde- ja mielenterveyspalveluihin ohjaamista; lisäksi sopivaan väkivaltatyöhön ohjaamista (elämänhallinta-ongelmat huomioon ottaen).

- Sen varmistaminen, että asianosaiset eivät ole tukipalvelujen tarjonnan suhteen keskenään eriarvoisessa asemassa riippuen siitä, haetaanko kieltoa käräjäoikeudelta vai poliisilta.
- Sääntelyn kehittämistä ja resurssien lisäämistä palvelu-ongelmien ratkaisemiseksi.

3. Lain väljyys koskien lasten suojaamista, lasten tapaamista, kokonaisharkintaa sekä kieltoon määrätyn tavaroitten noutoa ja poliisin osuutta siinä

- Lain tarkentaminen mainituilta osin, samoin resurssien lisäämistä tarpeen mukaan.

4. Rikkomistilanteisiin liittyvät epäselvyydet

- Rikkomisen tunnusmerkistön täsmentäminen yhteydenoton asiallisen perusteen ja ilmeisen tarpeellisuuden osalta.
- Kiellon tiedoksiantoon liittyvien ongelmien ratkaisu.
- Ns. loukatun suostumuksen problematiikan ratkaisu.
- Avainten poistaminen kieltoon määrättyiltä ainakin tilanteissa, joissa se on mahdollista.

Edellä mainitut ehdotukset nousevat suoraan lain ja sen soveltamisen ongelmista. Näiden lisäksi voisi harkita, olisiko rikkomisten valvontaa mahdollista tehostaa erityismenettelyillä. Aineistosta ja tuloksista nousee myös kysymys tahdosta riippumattoman hoidon hyödyllisyydestä: voisiko sitä käyttää mielenterveys- ja päihdeongelmissa ylipäänsä tehokkaammin väkivallan ja tilanteiden kärjistymisen ehkäisemiseksi, ja voisiko sitä integroida paremmin perheen sisäisen lähestymiskiellon edellysten harkintaan tai toimeenpanoprosessiin.

Lisäksi saattaisi olla mielekästä pohtia mahdollisuutta muuttaa kielto kaksivaiheiseksi. Tällöin ainakin ensi vaihe olisi suhteellisen lyhyt ja sisältäisi intensiivistä kontrollia ja tuen tarjontaa. Sen jälkeen kieltoa jatkettaisiin tilanteen mukaan. Tämän suuntaisella järjestelyllä kiellon määrääminen ei välttämättä tuntuisi kummallekaan osapuolelle niin rankalta kokemukselta. Hakija ei ehkä vetäytyisi prosessista niin usein, ja kieltoon määrätty saattaisi selvittää tilanteesta paremmin. Samoin rikkomisen saattaisi vähentyä.

Lähteet

- Ervasti, Kaijus & Tala, Jyrki & Castrén, Elina (2000) Lainvalmistelun laatu ja eduskunnan valiokuntatyö. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 172.
- Ervasti, Kaijus (2002) Lakien vaikutukset ja niiden arviointi alioikeusuudistuksen valossa, 79–101. Teoksessa Tarmo Miettinen & Tapio Määttä (toim.) III Oikeustieteen tutkija- ja jatkokoulutuspäivät. Joensuun yliopisto.
- Ervasti, Kaijus (2007) Hallituksen lainsäädäntöpolitiikan yhteys hallituspolitiikkaan. Teoksessa Jyrki Tala (toim.) Kohti laadukasta lainsäädäntöstrategiaa, 25–48. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 228.
- Gottfredson, Michael R. & Hirschi, Travis (1990) *A General Theory of Crime*. Stanford University Press.
- HE (144/2003) Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.
- HE (41/1998) Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) Usko, toivo, hakkaus: kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Helsinki: Tilastokeskus, SVT, Oikeus 1998:12/Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sukupuolten tasa-arvo.
- Heiskanen, Markku (2008) Parisuhdeväkivallan taustat ja tilastot. Esitelmä seminaarissa Naisiin kohdistuva väkivalta Suomessa. Toimivia keinoja yhteiskunnalle puuttua parisuhdeväkivaltaan. Seminaari eduskunnan Pikkuparlamentin auditoriossa 8.4.2008.
- Holma, Juha M. & Laitila, Aarno & Wahlström, Jarl & Sveins, Petteri (2005) Miehet väkivaltahoito-ohjelmien kohteena: lähtökohtia ja toimintaperiaatteita, 24–50. Teoksessa Juha M. Holma & Jarl Wahlström (toim.) Iskuryhmä. Miesten puhetta Vaihtoehto väkivallalle -ryhmässä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Klein, Andrew R. (1996) Re-abuse in a population of court-restrained male batterers. Why restraining orders don't work. Teoksessa Eve. S. Buzawa & Carl G. Buzawa (toim.) *Do arrests and restraining orders work?*, 192–213. Thousand Oaks: Sage.
- KM (2001:5) Rikoshiritoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2001:5. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Koski, Anna & Siren, Reino & Vuori, Erkki & Poikolainen, Kari (2007) Alcohol tax cuts and increase in alcohol-positive sudden deaths – a time-series intervention analysis. *Addiction*, 102, 362–368.
- Kostiner, Idit (2003) *Evaluating Legality. Toward a Cultural Approach to the Study of Law and Social Change*. *Law and Society Review* 37 (2), 323–368.
- Kääriäinen, Juha (2006) Väkivalta ja apuun turvautuminen. Teoksessa Minna Piispa, Markku Heiskanen, Juha Kääriäinen ja Reino Siren: Naisiin kohdistunut väkivalta 2005, 103–121. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225 ja Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipolitiikan Instituutti (HEUNI), Publication Series No. 51.
- LaVM (2/2004) Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.
- Leppälä, Jussi & Rantala, Kati (2008) Perheen sisäinen lähestymiskielto: oikeudellisia ongelmia. *Ilmestyy Oikeus-lehdessä*.
- Marttunen, Matti (2008) Nuorisorikosoikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236. Helsinki.
- Mustonen, Heli & Mäkelä, Pia & Huhtanen, Petri (2007) Kaksi vuotta alkoholin hinnan laskun jälkeen. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (5), 532–540.
- OM (2004:4) Hallituksen esityksen laatimisohteet. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisu 2004:4.
- Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realistic Evaluation*. London: Sage.
- Peltoniemi, Teuvo (1984) *Perheväkivalta*. Keuruu: Otava.
- PeVL (8/2004) Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä Eduskunnalle laiksi lähestymiskiellosta annetun lain muuttamisesta ja laiksi rikoslain 21 luvun 17 §:n kumoamisesta.
- Piispa, Minna (2006) *Parisuhdeväkivalta*. Teoksessa Minna Piispa, Markku Heiskanen, Juha Kääriäinen ja Reino Siren: Naisiin kohdistunut väkivalta 2005, 41–81. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225 ja Yhdistyneiden Kansakuntien yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipolitiikan Instituutti (HEUNI), Publication Series No. 51.
- Rantala, Kati & Smolej, Mirka & Leppälä, Jussi & Jokinen, Anniina (2008) Kaltevilla pinnalla – perheen sisäisen lähestymiskielion arviointitutkimus. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 239.
- Rautio, Jaakko (2004) Perheen sisäisestä lähestymiskiellostä. *Defensor Legis* N:o 5/2004, 851–864.
- Roach Anleu, Sharyn L. (2000) *Law and social change*. Lontoo: Sage.
- Smart, Carol (1989) *Feminism and the power of law*. Lontoo: Routledge.
- STM (2007) Koko perhe kierteessä. Lähisuhdeväkivalta ja alkoholi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2007:25.
- Tala, Jyrki (2001) Lakien vaikutukset. Lakiuudistusten tavoitteet ja niiden toteutuminen lainsäädäntöteoreettisessa tarkastelussa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 177.
- Tala, Jyrki (2004) Lainsäädäntötutkimus – turhaa vai tarpeellista? *Oikeus* 4/2004, 378–397.
- Tala, Jyrki (2005) Lakien laadinta ja vaikutukset. Helsinki: Edita.
- Tala, Jyrki (2007) Lainsäädäntötoiminnan laadun parantaminen ja hallituksen lainsäädäntösuunnitelma. Teoksessa Jyrki Tala (toim.) Kohti laadukasta lainsäädäntöstrategiaa, 1–23. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 228.
- Tikka, Eeva (2001) Lähestymiskielto ja käytännön kokemuksia sen soveltamisesta. *Defensor Legis* N:o 2/2001, 251–261.
- Upanne, Maila & Lönnqvist, Jouko (2002) Itsemurhien ehkäisyn haaste. Teoksessa Ilka Kangas, Ilmo Keskimäki, Seppo Koskinen, Kristiina Manderbacka, Eero Lahelma, Ritva Prättälä & Marita Sihto (toim.) Kohti terveyden tasa-arvoa, 135–147. Helsinki: Edita.